ئابدۇخالق ئۇيغۇر شېئىرلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مەھمۇت زەيدى
مەھمۇت ئەكبەر
ئىسمايىل تۆمۈرى
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر

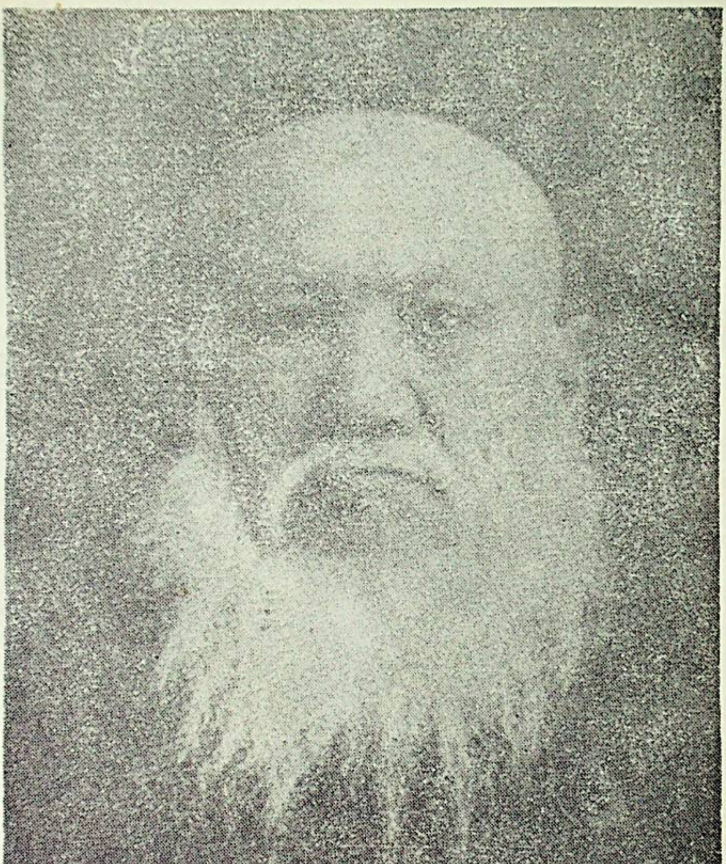

شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ دادىسى ئابدۇراخمان
ھەخسۇمھاجى

ئىلمىي خادىملار ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن بىللە

بىر قىسىم يازغۇچى، شائىرلار ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن بىللە

كىتابخانلارغا

ئابدۇخالىق ئابدۇراخمان ئوغلى ئۇيغۇر — يېڭى زامان دېموكراتىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ 30 - يىللاردا ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنى تىل، ئۇسلۇب، مەزمۇن ۋە ژانىر جەھەتتىن يېڭى يۈزلىنىشكە ئىگە قىلدىغان ئاجايىپ نادىر شېئىرلىرى بىلەن خەلقىمىز ئىچىدە تونۇلغان بىر نامايەندە ئىدى. شۇنداقلا ئەينى يىللاردىكى فېئوداللىق زۇلۇمغا قارشى خەلق قوزغىلاڭلىرىغا ئاكتىپ قاتنىشىپ، خەلقنى ئەركىنلىك، دېموكراتىيە ۋە مەرىپەت ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن كۆرەش قىلىشقا ئۈندەپ، ئۆتكۈر سىياسىي لىرىكىلىرى بىلەن دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ زەپەر مارشىنى ياڭراتقان بىر سىما ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۆتمۈشتىكى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتلەر خەلقىمىزنىڭ بۇ تالانتلىق شائىرى ۋە ئوت يۈرەك ۋەتەنپەرۋەرنى «خائىن» دەپ ئېلان قىلىپ، ئۇنى قەتل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تامامەن دېگۈدەك نابۇت قىلىۋەتتى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، شائىرنىڭ ئەسەرلىرى ھەمدە كۆپلىگەن شېئىرلىرى خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە يېرىم ئەسىردىن بۇيان ساقلىنىپ كەلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن شائىرنىڭ بەزى ئەسەرلىرى مەتبۇئاتتا كەينى - كەينىدىن ئېلان قىلىندى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتى شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىي پائالىيەتلىرى ئۈستىدىكى تەتقىقاتىنى ئۆزىنىڭ ئىلمىي تەكشۈرۈش پىلانىغا كىرگۈزۈپ، شائىرنىڭ ئەسەرلىرى توپلىمىنى ئىشلەپ چىقىش ئىشىغا كىرىشكەنىدى.

ۋە شائىرنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى بىلەن ئۇنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالىنى ئېلان قىلغانىدى. بۇ توپلامنى ئىشلەش داۋامىدا ئابدۇراخمان باقى، ئەزىز نىياز قاتارلىق پېشقەدەم يولداشلار كۆپ ياردەم قىلدى. كۆپلىگەن شېئىرلارنىڭ مەنبەسى، يېزىلىش تارىخى ئۈستىدە بىزنى قىممەتلىك تارىخىي ئەستىلىكلەر، شائىر قولىيازمىلىرى بىلەن تەمىنلىدى. بۇ يولداشلارغا چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز.

بىزنىڭ قارىشىمىزچە، شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ مەزكۇر توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلىرى شەكلى ۋە مەزمۇنى جەھەتتىن شائىر ئىجادىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى بولۇشقا مۇناسىپ.

كىتابخانلارنىڭ يەنىمۇ تولۇقلاشى ھەمدە شائىر ئەسەرلىرىنى يەنىمۇ چوڭقۇر قېزىپ چىقىرىپ كەلگۈسىدە تولۇق ئەسەرلىرى توپلىمىنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە تۆھپە قوشۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى
مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتى

ئاكادېمىيىنىڭ ياردەمچى تەتقىقاتچىسى مەھمۇت زەيىدى، ئاكادېمىيىمىزنىڭ تەكلىپ قىلىنغان تەتقىقات خادىمى مەھمۇت ئەكبەر ۋە ئاكادېمىيىنىڭ ئىلمىي خادىمى ئىسمائىل تۆمۈرى قاتارلىق خادىملاردىن تەشكىل قىلىنغان مەخسۇس گۇرۇپپا ئىككى يىل مابەينىدە شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى توپلاش - تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئاخىر مەزكۇر توپلامنى نەشرگە تەييارلىدى.

شائىر ئەسەرلىرىنىڭ ئەسلى يازما تېكىستلىرى ساقلانمىغان ئەھۋال ئاستىدا، شېئىرلارنى خەلق ئېغىزىدىن ۋە قىسمەن مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان نۇسخىلىرىدىن، شائىر ۋاپاتىدىن كېيىن — 30-يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 40-يىللاردا كۆچۈرۈپ ساقلانغان بىر قەدەر قەدىمىيرەك نۇسخىلاردىن ئېلىشقا توغرا كەلدى. ئايرىم شېئىرلىرى چەت ئەلدە ئېلان قىلىنغان نۇسخىلار ئاساسىدا، خەلق ئېغىزىدىكى ۋاريانتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ بېكىتىلدى.

شائىرنىڭ يۇرتى ۋە ئۇنىڭ قىزىم - قېرىنداشلىرى ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلغان بىر نەچچە قېتىملىق ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە شائىر ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتىگە ئائىت كۆپلىگەن يېڭى پاكىتلارمۇ ئايان بولدى.

بۇ توپلام شائىرنىڭ دەسلەپكى قېتىم ئەستايىدىل ئىلمىي تەكشۈرۈش ۋە تېكىستولوگىيە بويىچە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەن تۇنجى ئەسەرلىرى توپلىمىدۇر. توپلامدىكى ئايرىم ئەسەرلەرنىڭ تېكىستلىرى ئۆتكەندە مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان نۇسخىلىرىغا ئوخشاشماسلىقى مۇمكىن. چۈنكى نەشرگە تەييارلاش داۋامىدا ھەرخىل سەۋەبلەر بىلەن ئۆزگىرىپ كەتكەن ياكى كىشىلەر تەرىپىدىن قوشۇلغان ۋاريانتلار ئورنىغا ئەسلى ۋاريانتى قوبۇل قىلىندى. بەزىبىر شېئىرلار ئۈچۈن تېگىشلىك ئىزاھلارمۇ بېرىلدى.

شائىر ئەسەرلىرىنى توپلاش ۋە رەتلەش جەھەتتە مەرھۇم پەتتارجان مۇھەممەدى ھايات ۋاقتىدا خېلى كۆپ ئەجىر قىلغان

ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئورنى

تالانتلىق شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئابدۇراخمان ئوغلى 1901-يىل 2-ئاينىڭ 9-كۈنى تۇرپان شەھرىدە سودىگەر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. (ئابدۇخالىق ئۆز ئىسمى بولۇپ، «ئۇيغۇر» ئۇنىڭ تەخەللۇسى) ئۇنىڭ ئائىلىسى ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن مەرىپەتلىك ئائىلە ئىدى. دادىسى ۋە باشقا ئائىلە ئەزالىرى ساۋاتلىق كىشىلەر بولغانلىقتىن ئابدۇخالىق بەش يېشىدىلا ساۋاتىنى چىقىرىۋالىدۇ. ئون ئىككى ياشلارغا كەلگەندە دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ، ئەرەب-پارس تىللىرىنى ئۆگىنىشكە كىرىشىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ كلاسسىك شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇشقا باشلايدۇ.

1916-يىلى چوڭ دادىسى مەجىت ھاجى سودىگەرچىلىك بىلەن روسىيىگە بارغاندا، ئۇ بىللە بېرىپ، روسىيىنىڭ شەمەي (ھازىرقى سېمىپالاتىنىسكى) شەھرىدە رۇس تىل-يېزىقىنى ئۆگىنىدۇ. ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە تۇرپان يېڭى شەھەردىكى شۆتاڭغا كىرىپ خەنزۇ تىل-يېزىقىنى ئۆگىنىدۇ ۋە بۇ مەكتەپنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرىدۇ.① ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شۆتاڭدا ئوقۇۋاتقان مەزگىللەردە ئېلىمىزنىڭ خەنزۇ كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشۇپلا قالماي، ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى بىلەنمۇ تونۇشىدۇ. ئۇ دوست-بۇرادەرلىرىگە خەنزۇ

---

① ئابدۇخالىق تۇرپان شۆتاڭدا ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە، شۇ زاماندىكى مەكتەپ قائىدىسىگە مۇۋاپىق ئۆزىگە «خاۋىنسەي» (哈文才) دەپ ئىسىم قويغان.

يېنىكى يىلى يېڭىشەھەر ئاق سارايدا «ھۆررىيەت مەكتىپى»، كونا شەھەر نەزىمگاھدا يەنە بىر مەكتەپ ئاچىدۇ. (بۇ پەننىي مەكتەپلەردە ئوقۇغانلارنىڭ بىر قىسمى كېيىنرەك سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا چىقىرىلغانىدى.) ئوقۇپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى جەمئىيەتتە مۇھىم روللارنى ئوينىدى، بۇ دەۋردە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئىجادىيىتىدە زور ئىلگىرىلەش بولىدۇ. ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي زىددىيەتلىرى ۋە جەمئىيەت رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان شېئىرلارنى يېزىپ، ئەكسىيەتچىل كۈچلەرنىڭ چىرىك ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلايدۇ. ئازادلىق، ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلىش لازىملىقىنى ۋە بۇ يولدا قۇربان بولۇشنى ئۆزى ئۈچۈن بەخت دەپ ھېسابلايدىغانلىقىنى لىرىك پىكىرلەر بىلەن ئىپادىلەيدۇ. تۆمۈل دېھقانلار قوزغىلىڭى ھارپىسىدا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر «ئاچىل» ناملىق شېئىرنى يازىدۇ. كېيىنكى چاغلاردا بۇ شېئىر خەلق ناخشىسىغا ئايلىنىپ، پۈتۈن شىنجاڭغا تارقىلىدۇ.

ئۇنىڭ شېئىرىدىكى چوڭقۇر سىياسىي مەزمۇن، ئۆتكۈر ئىسيانكارلىق سادالىرى ھەتتا ئەينى دەۋردىكى مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ ئەندىشىلىرىنى كۈچەيتىدۇ، بۇ شېئىرلاردا قانداقتۇر «غەيرى ۋە يېڭى پىكىرلەر» نىڭ بارلىقىدىن قاتتىق ئەنسىرىگەن ئەكسىيەتچى گۇرۇھ ئابدۇخالىقنى شېئىر يېزىشتىن، خەلقنى بولسا ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇشتىن چەكلەيدۇ.

ئۆز غايىسى يولىدا تىز پۈكمەس روھقا ئىگە ئابدۇخالىق 1932-يىل 11-ئايدا «ئويغان»، «ئاچىل» دېگەن شېئىرلىرىنى ئاق رەختكە چوڭ خەتلىك قىلىپ يېزىپ، كوچىلارغا چاپلاپ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ ھەيۋىسىگە تاقابىل تۇرىدۇ. 1932-يىل 12-ئاينىڭ بېشىدا تۇرپاندا دېھقانلارنىڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتكە ۋە فېئوداللىق زۇلۇمغا قارشى قوراللىق قوز-

كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ «سۇ بويىدا»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»
رومانلىرىنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بەرگەن ۋە سۇن جۇڭشەننىڭ
ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، دېموكراتىيىگە نىسبەتەن تو-
نۇشىنى ئۆستۈرگەن. ئەنە شۇ مەزگىللەردىلا ئابدۇخالىقتا فېئودال
كونىلىققا، دىنىي خۇراپاتلىققا ۋە نادانلىققا قارشى تۇرۇپ، ئىلىم-
پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش غايىسى
تۇغۇلغان. ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتلاردا يازغان «ئىستەمەس»، «بار-
دۇر»، «ئويغان»، «هار» دەك شېئىرلىرى شائىرنىڭ مەرىپەتكە
ئىنتىلىدىغان ئىلغار كۆز قاراشلىرىنىڭ مەهسۇلى ئىدى. 1923-
يىلى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مەخسۇت مۇهىتى قاتارلىقلار بىلەن بىر-
گە ئىككىنچى قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، يېنە ئۈچ يىل
تۇرىدۇ ۋە بىلىم تەهسىل قىلىدۇ. بۇ جەرياندا ئۇ پۇشكىن،
لېرمونتوۋ، تولستوي، گوركىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ رۇس ئەدە-
بىياتى بىلەن تونۇشىدۇ. ئۇ ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى
ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ. 1926-
يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپلا يېڭىچە ئىلىم-
پەننى تەرغىپ قىلىپ، خەلقنى ئويغىتىش ئۈچۈن گېزىت، ژۇر-
نال نەشر قىلىشقا هەرىكەتلىنىپ، تۇرپاندا باسما زاۋۇتى قۇرۇش-
نى تەشەببۇس قىلىدۇ. خەلق ئىچىدىكى بەزى ئەسلىمىلەرگە
قارىغاندا، ئۇ ئەينى زاماندىكى ئىلغار كىشىلەرنىڭ هىمداشلىق
قىلىشى بىلەن باسما زاۋۇت قۇرۇش تەييارلىقىنىمۇ هەل قىلغان،
لېكىن ئەكسىيەتچى مىلىتارىست ياڭ زېڭشىنىڭ هۆكۈمىتى ئۇنىڭ
باسما زاۋۇت قۇرۇشىغا يول قويمىغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇ-
خالىق ئۇيغۇر تۇرپان ئاستانىدىكى مەخسۇت مۇهىتى، پىچاندىكى
ئىسكەندەر خوجا قاتارلىق كىشىلەر بىلەن 1927-يىلى «ئاقار-
تىش بىرلەشمىسى» نامىدا بىر مەرىپەت جەمئىيىتىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۈچ
مىڭ سەر كۆمۈش ئىئانە توپلاپ، تۇرپان يېڭىشەھەردىكى نى-
ياز سەيپۇڭ دېگەن كىشىنىڭ قورۇسىدا بىر يېڭى مەكتەپ، كې-

ئۇنڭ هايات زامانداشلرى ئچدە سۆزلنپ كەلمەكتە، ئابدۇ خالقنڭ پاجئەلك هالدا قۇربان قلنغانلقنى ئۆز كۆزى بلەن كۆرگەن كشلەر بۇنى بر چوڭ تارىخي ۋەقە سۈپتدە هازرمۇ ئەسلشدۇ.

ئابدۇخالق ئابدۇراخمان ئوغلى ئۇيغۇر ئۆز ئەدەبي ئجا- دي پائالىيەتلرى ئارقلق يڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبياتدا رېئالزملق ئجادىيەت مېتودنى ئەۋج ئالدۇرغان خەلقپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر دېموكرات شائر بولۇپ، يڭى زامان دېموكراتك ئۇيغۇر ئەدەبياتنڭ بايراقدارلردن بردۇر.

ئابدۇخالق ئۇيغۇر «4 - ماي هەرىكتى» دن كېيىن، ئېلمزدە يۈز بەرگەن زور تارىخي بۇرۇلۇش دەۋرىدە ياشدى ۋە ئجاد قلدى.

قەيەردە زۇلۇم بولىدكەن، شۇ يەردە زۇلۇمغا قارشى كۈچ بارلققا كېلدۇ. ئچكى ئۆلكلەردە 19 - ئەسرنڭ ئاخرى 20 - ئەسرنڭ باشلىرىدا خۇڭ شيۇچۈەن، كاڭ يۇۋې، يەن فۇ قاتارلق ئلغار پكرلك زيالىلار جۇڭگو خەلقنى زۇلۇمدن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئاقارتش، ئسلاهاتچلق ۋە دېموكراتيە يولنى ئزلگەندى. 20 - ئەسرنڭ ئالدنقى چارەكدە شنـ جاڭدكى بر قسم ئلغار پكرلك زيالىلارمۇ ئەنە شۇ يولغا ئنتلدى — ئالدى بلەن خەلق قەلبنى مەرپەت بلەن يورۇ- تۇش، دېموكراتك غايلەرنى ئلگرى سۈرۈش ئارقلق جەم- ئيەتنى ئسلاه قلش ئۈستدە ئزلەندى. 1911 - يلدكى شنخەي ئنقلابنڭ تەسرى بلەن سۇن جۇڭشەن ئەپەندنڭ «سەنمنجۇيى» ئدىيسى شنجاڭغا يۈزلەنگەندە، شنجاڭدكى دېموكراتك پكر ئېقمى تېخمۇ كېڭيشكە باشلغاندى. 20 - يللارنڭ ئالدى - كەيندە، ئۆكتەبر ئنقلابنڭ تەسرى شنجاڭدكى ئاز سانلق مللەت زيالىلرنڭ ئېڭنى ئويغتشتا

غەلىبىلىك پارتلاپ تۇرپان يېڭىشەھەرنى قوزغىلاڭچىلار ئىشغال قىلىدۇ.

1932 - يىل 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مىلىتارىست جىن شۇرېن تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن تۇرپانغا جازا قوشۇنى ئەۋەتكەندە، قوزغىلاڭچىلار يېڭىشەھەرنىڭ غەربىدىكى قۇملۇقتا «ئوت قالاپ كۈتۈۋېلىش» ھىيلىسىنى قوللىنىپ، بىر يولىلا بىر نەچچە يۈز دۈشمەننى تارمار قىلىپ، نۇرغۇن قورال-ياراق، ئوق-دورا غەنىمەت ئېلىپ دەسلەپكى غەلىبىگە ئېرىشىدۇ. شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئاشۇ ھادىسىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش مەقسىتىدە «مۇزلىدى» دېگەن شېئىرنى يازىدۇ.

قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا بارغان شېڭ شىسەي 1933 - يىلىنىڭ بېشىدا ئۈرۈمچىگە قېچىپ، كېلىۋېتىپ، تۇرپانغا كەلگەندە ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ۋە ئۇنىڭ بىر نەچچە سەپداشلىرىنى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ مەنىۋى تەرغىباتچىلىرى دەپ قاراپ تۇتۇپ قىلىپ تۈرمىگە تاشلايدۇ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر تۈرمىدە دۈشمەننىڭ قاتتىق - يۇمشاق ۋاسىتىلىرىگە پىسەنت قىلماي، بەلكى ئۇلارنىڭ سۇيىقەستلىرىنى پاش قىلىپ «ئىچ پۇشۇش» دېگەن شېئىرنى يازىدۇ ۋە دۈشمەنگە قارشى ئۆچمەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. سۇيىقەستى ئىشقا ئاشمىغان جاللات شېڭ شىسەي 1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۇنى سەپداشلىرى بىلەن قوشۇپ تۇرپان شەھىرىدە سازايى قىلىپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىدۇ. قەيسەر ئابدۇخالىق دۈشمەنگە باش ئەگمەي، باتۇرلارچە كۆكرەك كېرىپ خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە يالقۇنلۇق نۇتۇق سۆزلەيدۇ، بېشىغا قىلىچ ئۇرۇلغاندا، «ياشىسۇن ئەركىنلىك!»، «ياشىسۇن ئازادلىق!» دەپ ياڭراق شوئار توۋلاپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولىدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ قىسقا ھاياتى ئەنە شۇنداق ئۆتكەن. ئۇنىڭ تەرجىمىھالىغا ئائىت بۇ تەپسىلاتلار ھازىرغىچە

شائىر بۇ توغرىدا مۇنداق مىسرالارنى قالدۇرغان:

ئىبقى ئاق، قارىسى قارا، ھەرگىزمۇ ئاق بولماس قارا،
ئاجرىسۇن مەستىن تازا ئالتۇن كۆيۈپ ئوتتا چىداپ.

مەلۇمكى، شەخسنىڭ تارىختىكى رولىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ. شۇنداقلا ئۆز دەۋرىدە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ھەقىقىي ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن ۋە پۈتۈن ھايات پائالىيىتى داۋامىدا خەلقتىن ئوزۇق ئېلىپ، خەلققە ئوزۇق بەرگەن شەخسلەرلا ھەقىقىي قەھرىمان ئوبرازىدا خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ياشاپ قالىدۇ. 20-ئەسىرنىڭ 20 -، 30 - يىللىرىنى شىنجاڭ خەلقى ئۈستىدىن كەچۈرگەن ئاسارەتلىك دەۋر-جاھالەت ئەۋجىگە چىققان يىللار دەپ قارىساق، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى ئاشۇ يىللاردا خەلق ئاممىسىنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدلىرىگە ۋەكىللىك قىلىپ مەرىپەت مەشئىلىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، باشقىلارنى يورۇتقان رەھنەمالارنىڭ بىرى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەتتە بىرەر نامايەندىنىڭ تارىختىكى تۆھپىسى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ كەڭ ئىجتىمائىي تەسىرى، ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن ئوينىغان رولى ھەمدە يېڭى غايە - ئىدىيىۋىلىكىنى پەيدا قىلالىشى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ئابدۇخالىقنىڭ ئەسەرلىرى ئۆز دەۋرىدىلا خەلق ئىچىگە كەڭ تارقىلىپ، تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى مەرىپەت ئاسمىنىدا كۆرۈلگەن بىر يۇلتۇز بولغانىدى. ئۇنىڭ ئۆزى ھايات ۋاقتىدىلا «ئويغان»، «ئاچىل» دېگەن شېئىرلىرىنىڭ پۈتكۈل شىنجاڭغا ھەتتا ئوتتۇرا ئاسىياغا تارقىلىپ، خەلق ناخشىسىغا ئايلىنىپ كېتىشى پىكرىمىزنىڭ دەلىلى بولالايدۇ. بۇ شېئىرلار ھېلىمۇ ياشاپ كەلمەكتە.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ يېڭى زامان ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ تارىخىي تەرەققىياتى ئۈچۈن قوشقان تۆھپىسى نېمىدىن ئىبا-

بەلگىلىك رول ئوينىدى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئىسلاھاتچىلىق ۋە دېموكراتىك پىكىر ئېقىمىغا مەنسۇپ بولغان بىر قىسىم ئىلغار زىيالىيلار خەلق ئارزۇسىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، مەرىپەتچىلىك ئىدىيىسىنى كەڭ تەرغىب قىلدى. تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا مەرىپەتچىلىك پائالىيەتلىرى ئالدى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت شەكلى ئارقىلىق مەيدانغا كەلدى، يېڭى مائارىپ - ئاقارتىش پائالىيەتلىرى كەڭ ئەۋج ئالدى. مۇنداق زور مەدەنىيەت ئۆزگىرىشى 20-، 30-يىللاردا ئويغىنىشقا باشلىغان كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئەركىنلىك - دېموكراتىك غايىسىنىڭ ئەكس ساداسى ئىدى. خەلقنىڭ بۇ ئارزۇسىغا ئەينى زاماندىكى مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەر ۋەكىللىك قىلدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بۇ جەھەتتە ئاكتىپ ھەرىكەت قىلغۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر مەملىكەت ئىچى ۋە قوشنا ئەللەردىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر تەسىرى نەتىجىسىدە، جەمئىيەت تەرەققىياتى توغرۇلۇق بىر قەدەر توغرا خۇلاسىگە ئىگە بولغانىدى. ئۇنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە تەشەببۇسلىرى دىنىي چەكلىمە ۋە فېئودال تەرتىپلەرنىڭ قاتتىق ئىسكەنجىسىدە تۇرغان بىر قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن، بولۇپمۇ شۇ جەمئىيەتتىكى مۇتەئەسسىپلەر تەرىپىدىن ئاسانلىقچە قوبۇل كۆرۈلمەيتتى. شائىر بۇ ھەقتە مۇنداق يازغان:

....

تىل - ھاقارەت، تەنە - دىخمار، ۋاي دات!... بۇ جاننى قىينىدى،
ئەمدى نە قىلماق كېرەك، ئەجەبمۇ بولدۇم خارىمەن!

لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن شائىر ئۆز غايىسى يولىدا مېڭىشتىن ۋاز كەچمىدى، بەلكى ئۆز ئىشىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا، دولقۇنلارنى يېرىپ ئىلگىرى باستى.

ئىزلىدىم كۆپ، تاپمىدىم شەجەن - روجەن سەھراسىدىن،
ئىزدىبان تاپتىم - دە، ئالدىم لېنىننىڭ گۈلباغىدىن.

بۇ بىر كۇپلېت شېئىردا شائىرنىڭ ئىلغار پىكىر قىلىش ئۇسۇلى — دۇنيا قارىشى يەكۈنلەنگەن. ئۇ لېنىن باشچىلىقىدىكى روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن — سوتسىيالىستىك سوۋېت تۈزۈمى- دىن «ھەقىقەتنى تاپقان» لىقىنى يۈرەكلىك ھالدا جاكالايدۇ. بۇنداق پىكىر، بۇنداق سۇبيېكتىپ ئارزۇ 30 - يىللاردىكى شىن- جاڭ جەمئىيىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، قالتىس مەنىۋى ھادىسە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش قىيىن ئەمەس!

لېنىن يولىدىن ھەقىقەتكە ئىگە بولغان جۇڭگو خەلقى تارىختا ئۆچمەس نەتىجىلەرنى ياراتتى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەينى زاماندىكى باشقا ناھايىتى ئاز بىر قىسىم ئىلغار زىيالىلار قاتارىدا ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ جۇڭگوغا كۆرسەتكەن تەسىرىنى ئەڭ تۇنجى قېتىم سەزگەن ۋە ئۇنى ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئەكس ئەتتۈرگەن سىمالارنىڭ بىرى بولدى. مۇھىم نۇقتا شۇكى، 1919 - يىلقى 4 - ماي ھەرىكىتىنىڭ ئالدى - كەينىدە يۈز بەرگەن دېموكراتىك ھەرىكەتلەر شائىرنىڭ دىققىتىدىن چەتتە قالمىدى. ئۇ پۈتۈن بىر ئىجتىمائىي تۈزۈلمىگە بىۋاستە تاقىلىدى- غان پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ جۈملىدىن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەقدىرى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان سىياسىي ھادىسىلەرگە ھەرگىزمۇ سەل قارىمايتتى، شۇڭا ئۇ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتى- دىكى ئەدەبىيات ۋە ئاخبارات يېڭىلىقلىرىدىن پايدىلاندى. 1907 -، 1917 - يىللاردا بېيجىڭ ۋە شاڭخەي شەھەرلىرىدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ نەشر ئەپكارى بولغان «يېڭى ياشلار» (شىن چىڭنيەن) ۋە «شەرق ئەنزارى» (دۇڭ فاڭ زاجى) قاتارلىق ژۇرناللاردا جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ بولۇپمۇ، روسىيە- نىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىي ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغاندى.

رەت؟ بۇ مەسىلە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا باھا بېرىشتە مۇھىم سالماقتا ئىگە. بىز بۇنداق باھانى ئۇنىڭ ھايات پاكىتلىرىدىن ئالىمىز، ئۆزىنىڭ پۈتۈن زېھنى، قابىلىيىتى ۋە يۈرەك قېنىنى نېمىگە بېغىشلىغانلىقىغا، قانداق غايە-مەقسەت يولىدا تىرىشقانلىقىغا ھەمدە ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن قانداق تەسىر ئۆتكۈزگەنلىكىگە قاراپ، ئۇنىڭ تارىختىكى رولىنى باھالايمىز. مەلۇمكى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ قىسقا ئىجادىي ھاياتىدا پوئېتىك ئىجادىيەتنىڭ پەللىسىگە چىقىشقا ئىنتىلدى. ئۇنىڭ قەلبى تېخىمۇ يالقۇنلۇق بىر ئوت بىلەن ياندى. ئۇ ئۆزى ياشاپ تۇرغان جەمئىيەت تەسىراتلىرى ھەققىدە، ئۆز ھېسسىياتلىرى ھەققىدە بەدىئىي مىسرالارنى يېزىشنى كۈندىلىك ھايات پائالىيىتىگە ئايلاندۇردى. ئۇ كۆرگەن يېڭى دۇنيا ۋە يېڭى ھاياتنىڭ تەسىرى ئۇنىڭدا ئاجايىپ ئۈمىدۋارلىق تۇيغۇسىنى ئويغاتقانىدى. بۇ ھال شائىرنىڭ غايىۋى، بەدىئىي جەھەتتىن ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى بولغان يۈكسەك شېئىرلىرىنىڭ تۇغۇلۇشىغا سەۋەب بولدى. ئەگەر شائىر ئۆز دەۋرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، كېلەچەكنى روشەن كۆرەلمىگەن بولسا، ئەڭ مۇھىمى، كەلگۈسىگە ئۈمىد باغلاپ، ئۆز خەلقىنىڭ قەلبىدىكى ئارزۇ - ئارمانلىرىنى، ئىنتىلىشلىرىنى شائىرانە تۇيغۇ بىلەن ئېنىق ھېس قىلمىغان بولسا، ئۆلمەس شېئىرلىرىنىمۇ يازالمىغان بولاتتى.

شائىر ھەقىقەتنى باشقا يەردىن ئەمەس، بەلكى 20 -، 30 - يىللاردىكى ئالەمشۇمۇل ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەردىن تاپتى. بۇ ھەقتە ئۇ مۇنداق دەپ يازىدۇ:

ھەقىقەتنىڭ روھى قېچىپ كەتتى مېنىڭ دىيارىمدىن،
ئۇنىڭكى خۇش پۇراقى ھېچ كەتمىدى بۇ دىماغىمدىن.

ئىجادىيەت مېتودىنى تەتبىق قىلىپ، ئاكتىپ رومانتىزم ئۇسۇلى بىلەن ئەينى يىللاردىكى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئۆتكۈرلۈك بىلەن كۆزىتىش، ئۆزلەشتۈرۈش، تەھلىل قىلىش ۋە بەدىئىي ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ ئەسەرلىرى ئەينى زاماندىكى رېئاللىقنى تونۇشىمىزدا، ئىلغار ئىدىيەلەرنىڭ تارقىلىشىدا رول ئوينىغانلىقى بىلەن ئالاھىدە قىممەتلىكتۇر.

ئېلىمىز ئەدەبىياتى تارىخىدىن شۇنى كۆرەلەيمىزكى، ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئەدەبىيات تارىخى شۇ مىللەتنىڭ ئەدەبىياتىدىكى تارىخىي ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا ئۈزلۈكسىز بېيىپ كەلدى. شۇ جۈملىدىن يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ كلاسسىك ئەدەبىياتقا تارىخىي يوسۇندا ۋارىسلىق قىلىشنىڭ نەتىجىسى، ھالبۇكى، ئالغا بېسىشنى مەقسەت قىلغان ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئەدەبىياتى مىراسلىرىغا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە باشقا مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىدىن پايدىلىق ئامىللارنى قوبۇل قىلىدۇ. شۇ يول بىلەن مىللىي ئەدەبىياتنىڭ شەك ھەم مەزمۇنلىرىنى بېيىتىپ بارىدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ ئۆز ئىجادى جەريانىدا شۇنداق قىلغان. ئېلىمىزنىڭ يېقىنقى زامان ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر يازغۇچىلاردىن لۇشۈن، گومورو، شايەن، ماۋدۇن قاتارلىقلار دەسلەپكى مەزگىللەردە چەت ئەل ئەدەبىياتىنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى قوبۇل قىلغانىدى. ئۇلار ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مىللەتنى ئازاد قىلىشنىڭ، ئۆز تەقدىرىنى ھەل قىلىشنىڭ ئۈمىدى دەپ قارىغانىدى. شۇڭا بۇ جەھەتتىن تونۇشتۇرۇش، تەرجىمە قىلىش، تەتقىق قىلىش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلغان. 20 - يىللاردىكى ئۇيغۇر زىيالىلىرىمۇ رۇس ئەدەبىياتى ۋە سوتسىيالىستىك سوۋېت ئەدەبىياتى بىلەن

1920 - يىللاردا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا سوۋېت پرولېتارىيات يازغۇچىسى ماكسىم گوركىي، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى پرولېتارىيات ئەدەبىي ئېقىمىنىڭ پېشقەدەم نامايەندىلىرىدىن بىرى بولغان سەدرىدىن ئەينى، شۇنىڭدەك، ئۆزبېك يازغۇچىسى ئابدۇللا قادىرى، تاتار شائىرى ئابدۇللا توقاي قاتارلىقلارنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېك تىللىرىدا تارقالغانىدى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ شەخسى كۇتۇپخانىسىدا بولۇشى شائىرنىڭ يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا دېموكراتىك پىكىر ئېقىمىنى ئەۋج ئالدۇرۇش مۇددىئاسىنىڭ شەكىللەنگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى بۇ خىل ئىلغار ئىجادىيەت مېتودى ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ قىسقا ئىجادىي ھاياتىدا بىر قەدەر زور سالماققا ئىگە بولدى، باشقا كۆپ تەرەپلەرنى تەھلىل قىلمىغاندىمۇ، 20 - ، 30 - يىللاردىكى شىنجاڭ شارائىتىدا، ئۆز ئەسەرلىرىدە «لېنىن، سۇن جۇڭشەن، يىگىرمە يەتتە ئۆلكە، ئېلېكتر، لۇشۈن، مىللەتلەر باراۋەرلىكى» قاتارلىق ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن يېڭى ئىبارىلەرنى ئىشلىتىپ، جاراڭلىق ۋارقىراشنىڭ ئۆزى — چوڭ جاسارەت ئىدى!

مۇشۇ ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىلگەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرى كېيىنكى يىللاردا ئۆزبېكلەرگە تونۇشتۇرۇلغان. ئۆزبېكچە نەشر قىلىنغان «ئۇلۇغ ئۆكتەبر ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» دېگەن كىتابتا ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ «بىر مەدەت» ماۋزۇلۇق بىر شېئىرى بېرىلگەن. بۇ پاكىت ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىنىڭ تەسىرىنى باھالاشتىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بىر قاتار شېئىرىي ئەسەرلىرىدىن قارىغاندا، شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۇ رېئالىستىك

ئامىللارنى بارلىققا كەلتۈردى. شۇ دەۋر شارائىتىدا ئەرەب - پارس ۋە باشقا چەتنىڭ «بەدىئىي تىل» ىغا مۇراجىئەت قىلمايلا، ساپ ئانا تىلى — ئۇيغۇر تىلىدا تۈرلۈك ژانىردىكى شېئىرلارنى يازالىشى، خەلقنە يېقىن ئىبارىلەرنى بەدىئىي پوئېزىيىدە كەڭ قوللانغانلىقى 20 -، 30 - يىللاردىكى يېڭى ئۇيغۇر شېئىرىيەت تىلى ئۈچۈن بىر ئۈرنەك بولغانىدى.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆز ئەسەرلىرىدە ئىلغار ئىدىيە ۋە يېڭىلىقنى ئالاھىدە گەۋدىلەندۈردى. قالاقلىق ۋە ئەكسىيەتچىلىكنى ئەيىبلىدى. ئۆز جەمئىيىتىنىڭ سەلبىي ئامىللىرىنى — «شۇم پەلەك» كە ياكى «يالماۋۇز» غا ئوخشاتتى. مانا بۇ بىر خىل تىپىك ئوخشىتىش ئىدى — «شۇم پەلەك» — ئەڭ زۇلمەتلىك دەۋرنىڭ سىمۋولىدۇر. ئۇ بارلىق سەلبىي شەخسلەرنى — زۇلۇم، ئاسارەت ۋەكىللىرىنى «ئېيىق»، «قاۋان»، «قاغا» دەپ سۈپەتلىدى، ئومۇمەن ئىجابىي ھادىسە ۋە نەرسىلەرنى ياخشىلىققا، يورۇقلۇققا، ئىنقىلابقا سىمۋول قىلسا، سەلبىي ھادىسە، نەرسىلەرنى يامانلىققا، زۇلۇمغا، ئەكسىيەتچىلىككە سىمۋول قىلدى. بۇ جەھەتتە خەلق ئىچىدىكى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئوخشىتىش ۋە تەقلىت قىلىش ئۇسۇلىدىن ماھىرانە پايدىلاندى. شائىر ئۆزىنىڭ ئىنقىلابىي غايىسىنى بەزىدە ئەينەن ئىپادىلىسە، بەزىدە «يار»، «باھار» گۈل - چېچەك، چىراغ، قۇياش، ئاي، ئاپتاپقا ئوخشىتىپ ئىپادە قىلدى. غايىسىنى «يار» دەپ ئىپادىلىگەندە، ئۆزىنى يار ئىشقىدا «كۆيگۈچى»، «ئاشىق» قىلىپ كۆرسەتتى. غايىسىنى «باھار» دەپ ئوتتۇرىغا قويغىنىدا، ئۆزىنى باھار ئىزلىگەن، قەھرىتان قىشتىن بىزار بولغان قىلىپ كۆرسەتتى. ئۆز غايىسىنى گۈل - چېچەك قىلىپ كۆرسەتكىنىدە، ئۆزىنى شۇ گۈل - چېچەك ئىشقىدىكى قەيەردىكى بۇلبۇل قىلىپ كۆرسەتتى. غايىسىنى «چىراغ» قا ئوخشاتقىنىدا،

يېقىندىن تونۇشقان، ئۆلگە ئالغان، تەتبىقلىغان. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئەينى زاماندىكى دەۋر قەدىمىگە ماسلىشىپ، ئىشنى قەلەم ھەم ئەلەمدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپتىن باشلىغان. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئىجادىيىتىنىڭ قىممىتى ئەڭ ئالدى بىلەن مانا مۇشۇ جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتتۇق. شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ پۈتكۈل شېئىرلىرىنىڭ ئىدىيىسى ۋە ئۇنىڭ يادروسى زۇلۇمغا، زوراۋانلىققا قەتئىي قارشى تۇرۇش، ئىنقىلاب قىلىش ۋە شۇ يول بىلەن خەلق ئازادلىقىنى، دېموكراتىيە ۋە ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ھەم ئەدەبىي پائالىيەتلىرىدە مۇئەييەن ئىزچىللىق ۋە دىئالېكتىكىلىق ئۇسۇل-باسقۇچلار بار، شائىر مەقسەت-غايىسىنى قانداق ئۇسۇل بىلەن ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى ھەمدە ئۇنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى كۆرۈپ باقايلى.

ئابدۇخالىقنىڭ دەسلەپكى ئەدەبىي ئىجادىيىتى خەلق قوشاقلىرى شەكلىدىن ئىلھاملىنىش بىلەن باشلانغان. بارا-بارا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى ئارۇز ۋەزنىگە كۆچكەن. بۇ ھال ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئەھۋالىدا بىر قەدەر ئوچۇق كۆرۈنىدۇ. توپلامغا كىرگەن شېئىرلىرىنىڭ كۆپچىلىكى بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

نوقۇل ھالدا مۇنداقچە تەرىپلەش يېتەرلىك بولمايدۇ. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر 20-يىللاردا ساپ ئۇيغۇر تىلىدا ئارۇز ۋەزنىنىڭ نەپىس مىسرالىرىنى ياراتتى ۋە خەلق ئاغزىدىكى ماقال-تەمسىللەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى ئۆز ئىجادىي ئورىگىناللىقىغا تەتبىقلىدى. ئەدەبىي تىلنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىدىكى تۈرلۈك مەجازىي ۋاستىلەرنى جاي-جايىدا قوللىنىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ شەكىللىنىشىدىكى ئىپتىدائىي

بۇ جەھەتتىن «ئۈزۈلمەس ئۈمىد»، «كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس»، «مۇزلىدى» قاتارلىق شېئىرلىرىنى مىسال قىلىشقا بولىدۇ.

چىتار بوران تەرەپپال ئەگەر ھېچ ئويلىماي تۇرساڭ،
ئەگەر قاتتىق چىقىپ كەتسە يېپىپ توڭلۇك ئالالىغايمۇ؟

تەرەپپال بورىنىڭ ۋە يامغۇرۇڭنىڭ ھېچ تېگى يوقتۇر،
ۋە لېكىن ئابدۇخالىقنىڭ ئۈمىدى ھېچ ئۈزۈلگەيمۇ؟

بۇ يەردە «بوران» ئىنقىلاب مەنىسىدە ئېلىنغان بولۇپ، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئويلىغانلىرىدەك بولمايدۇ، كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە تېخىمۇ باغلىق بولمايدۇ. ئىنقىلابنىڭ دۈشمەنلىرى «توڭلۇك يېپىپ» (مۇداپىئە كۆرۈپ) ئۈلگۈرەلمەيدۇ. ئىنقىلاب كۆپ بولدى، لېكىن غەلىبە قازىنالمىدۇق. شۇنداق بولسىمۇ ئىنقىلابنى توختاپ قالدۇ، دەپ ئۈمىد ئۈزگىلى قەتئىي بولمايدۇ، مەن ئۈمىدسىزلەنمەيمەن، دەيدۇ. شېئىردىكى «مەن» پەقەت شائىرنىلا بىلدۈرۈپ قالماستىن، نۇرغۇنلىغان «مەن»لەرنى كۆرسىتىدۇ، ھالبۇكى لىرىكىدا «مەن» شۇ دەۋر كىشىلىرىنى، ئومۇمىي خەلقنى كۆرسىتىدۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار

1985 - يىل، ئىيۇل

ئۆزىنى پەرۋانىگە ئوخشاتتى. غايىسىنى «قۇياش» دەپ ئوتتۇرىغا قويغاندا، ئۆزىنىڭ قۇياش نۇرىدىن تولۇق بەھرىمەن بولالمايۋاتقانلىقىنى، «قارا بۇلۇت»نىڭ ئۇنى توسۇپ تۇرغانلىقىنى، لېكىن قۇياشقا دالدا قىلماقلىق، ئۇنى توسىمەن دەپ ھەرىكەت قىلىش بىر ئەخمەقلىق ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئومۇمەن، يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇقنى سېلىشتۇرۇپ، يورۇقلۇقنى غالىب قىلىپ، ئۈمىدۋارلىقنى كۈيلىدى. شائىرنىڭ ئىجادىي ئەسەرلىرىدە، سەل - پەل تېگىرقاش ھالىتى ئەكس ئەتسىمۇ، لېكىن ئۇ ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتە تەلەي سىناش خىيالىدا بولغان ئەمەس.

بۇنداق تەقدىرگە ئىشىنىش، ئاللا ئىلتىپات قىلىدۇ دېگەن ئۇقتىشىنەزەرلەرگە شىددەت بىلەن قايتۇرما زەربە بەردى. بۇ جەھەتتىن «ئىزلىمەس» دېگەن شېئىرىنى مىسالغا ئېلىش كۇپايە:

ئىزلىدى ھۇما قۇشىنى كۆندە كۆكلەرگە قاراپ،
كەيپىيات بولغانى شۇ ھۇما بۇلارنى ئىزلىمەس.
ئابدۇخالىق قىل سۇبات، ئىزلە سىراتىلمۇستەقىم،
بۇسۇ بات بار يەردە كۆڭلۈم ئۇ ھۇمانى ئىزلىمەس.

دېمەك، بەخت - سائادەت ئۆزلۈكىدىن قولغا كەلمەيدۇ، ئۇ ئەپسانىلەردىكى بەخت قۇشى باشقا كېلىپ قونىسىلا بەخت - سائادەتلىك بولىدىغان ئىش يوق دەپ، بۇنىڭغا ئالدانغانلارنى ئويغىتىۋاتىدۇ. بەخت — كۈرەش ئارقىلىق قولغا كېلىدۇ. ئەكسىيەتچىلەر خەلقىمىزگە بەختنى تەقدىم قىلمايدۇ. شۇڭا خەلق ئۆزىنى ئۆزى ئازاد قىلىشى لازىم، دەيدۇ.

شائىر خەلق ئاممىسىنىڭ ئىنقىلاب قىلىدىغانلىقىنى، ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ تارىخىي مۇقەررەرلىك ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ھېچقانداق قارا كۈچنىڭ توسۇپ قالالمايدىغانلىقىنى چۈشەنگەن،

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر قىزى 1

بەختىگۈل 3

ئۈمىد تەبەسسۇمى 5

يۈرەك باغرىم ئېزىلدى 6

سېغىنىش 7

ئىستىمەس 8

باردۇر 10

ئويغان 13

ئىنتىزارلىق 15

پەرزەنت 18

خەير، كۆرۈشەرمىز 19

باھار چېچەكىدىن بىر تەسىر 20

قايدىسەن 22

قىل باھار 23

بىر پەلەكنىڭ خەمكى 25

پىغان 28

ھار 30

غەزەپ ۋە زار 32

ئۈزۈلمەس ئۈمىد 34

ئاچىل 36

يەجۈجى - مەجۈجى 38

غەيرىتىگدىن ئايلىناي 42

ياز تۈنى 44

ئىشقى مۇھەببەت 45

ئۇيغۇر قىزى①

ئەي قەمەر، قارىشىڭدا مەن ھەيرەتتە قالدىم ئۇشبۇ تۈن،
ماھى رۇخسارىڭ سېنىڭ ئون تۆت ئېكەن تولغان بۈگۈن.

ئول قۇياش تارلىق قىلىپ، چاچقانى راست ئوخشايدۇ ياغ،
شۇل سەۋەبتىنمۇ يۈزۈڭدە بار ئەجەب يۈتمەس بۇ داغ.

ئۇشبۇ داغدىن گۈل يۈزۈڭگە يەتمىدى ھېچبىر زەرەر،
بۇ ئەسەر بىرمەك بولۇپ، ھۆسنىڭنى ئارتتۇردى مەگەر.

بىر قاراشتا گۈل يۈزۈڭگە ئاشىق بولدۇم بىقارار،
ئوخشىغان نەركەس كۆزۈڭ خۇددى ئېلىكتر يالتىرار.

لەۋلىرىڭنىڭ قېنى ئانار رەڭگىدىنمۇ ياخشىراق،
چىشلىرىڭ چىن ئۈنچىدىن، تىللىرىڭ مەھبۇبراق.

قاشلىرىڭدۇر يېڭى چىققان ئەينى شەۋۋالنىڭ ئېيى،
سېنىڭ ئالدىڭدا باراۋەردۇر گادا، شاھۇ - بېيى.

سېھرگەر گۈل، كۆزگە ساقچى، كىرپىكىڭ بىر نەيزىدۇر،
ھەر قاراشىڭدا كېلىپ نەيزەڭ يۈرەكنى ئېزىدۇر.

---

① بۇ شېئىر «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1979 - يىل 12 - سانىدا «ھەيرەتتە قالدىم» دېگەن ماۋزۇ بىلەن بېسىلغان. شېئىرنىڭ مەزكۇر ۋارىيانتى 1946 - يىلى كۆچۈرۈلۈپ خەلق قولىدا ساقلانغان يازما نۇسخا بويىچە ئېلىندى.

يېقىن بولدى 47
ئە قىلاي 49
چىراغ 50
ھىجران 51
مەرسىيە 53
بىۋاپا 57
ئۈمىد كەبەم 59
كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس 61
كۆكۈل خاھىشى 62
ئارمان 64
دەردى دەۋران (مۇخەممەس) 66
پەيزى بار 68
ئايلىناي 69
يامان بولدى 70
بەر مەدەت 71
ئۆللە كىم كۈتە 72
باغ ئارا سەيلە قىلىپ 74
ئۈچ شېئىر 75
مەرسىيە 77
رۇبائى ۋە پارچىلار 79
مۇرەببەلەر 86
سالام خەت 87
ئارزۇ - ئارمانىم مېنىڭ 89
تۈمەن لەنەت ساڭا زالىملار 90
كۆردۈم 91
مۇزلىدى 92
قىزىدى 95
ئىچ پۇشۇش 98

بەختىگۈل①

بىر كۈنى مەن كوچىدا كۆردۈم ئاجايىپ بىر پەرى،
بىلمىدىم ئۇ قايسى تاغنىڭ، قايسى باغنىڭ بىر گۈلى②.

بىر قاراشتا سالدى ئوتنى ئالدى جاننى بۇ خېنىم،
بىر بالا بولدى ماڭا بەزگەك چۈشۈپ تىترەپ تېنىم.

كۆرمىسەم قانداق تۆزەرمەن جىق يۈرىكىمدە يارا،
چالا - پۈچۈق بىر كۆرۈش ھەسرەتكە قىلدى مۇپتىلا.

قەد سىياقىنى كۆرۈپ ئاشىق بولدۇم بىقارار،
ئىشق ئوتى - دوزاق ئوتى، بۇ كۆڭۈل قانداق چىدار؟

قانچە ماڭدىم ئارقىسىدىن قويمىدى بىر - بىر بېسىپ،
بەلكى ھەرگىز بولمىغاي كۆڭۈلدە مەندەك بىر غېرىپ.

قانچە ئېيتتىم بۇ كۆڭۈلگە قىلمىغىل بىكار يۈرۈش،
ئىستىكىڭ كەتكەي بىكار بولماس نېسىپ داپقۇر③ كۆرۈش.

---

① بەختىگۈل — بۇ شېئىر «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە «بەخت» دەپ ئېلان قىلىنغان.
② بۇ مىسرانىڭ خەلق ئىچىدىكى ۋارىيانتى مۇنداق:
«بىلمىدىم گۈل قايسى باغ ھەم قايسى شاخنىڭ دىلبىرى».
③ داپقۇر — تورپان شېۋىسى «يەنە بىر قېتىم» دېگەن سۆز.

ساچلىرىڭ رەقىبلىرىڭ كۆڭلى كەبى بىر سىر قارا،
ئەۋرىشىمدەك يەلپۈنۈپ سالدى كۆكۈلگە چىق يارا.

قوللىرىڭنىڭ ئاقلىقى، سۈزۈكلۈكىدىن نۇر چىقۇر،
بۇ قوپال قولۇم بىلەن تۇتسام قولۇڭغا ھۇر① چىقۇر.

تەنلىرىڭ ئالماسقا ئوخشاش ئاق سۈزۈك بىر شەئىلدۇر②،
خىنە ياققان تىرنىقىڭ مىسلى بەدەخشان لەئلىدۇر.

بويلىرىڭ زىلۋالىقى سەرۋىگە ئوخشار ئەي قەمەر،
كۆرمىدىم ھېچبىر چىرايلىق ساڭا ئوخشاش بىر نەپەر.

تەۋرىنىپ كەتسەڭ ئەجەب يەلپۈنەدۇر بۇ ساچلىرىڭ،
ئىلتىپاتىڭدىن ئۈمىد ئەيلەپ ئاقۇر قان - ياشلىرىم.

قاتتى قالدى قارىغان يەردە سېنىڭ بۇ شائىرىڭ،
تىلىسەڭ قىلغىل مۇسۇلمان، تىلىسەڭ مەن كاپىرىڭ.

---

① ھۇر — ئاپارتقۇ، ھۆررەك مەنىسىدە.
② شەئىلى — زىننەتلىك مەنىسىدە.

ئۇمىد تەبەسسۇمى

هاي سەتەڭ بالىخان،
سەنمۇ سەن جانان.
كىمدۇر بىلەمسەن،
ئوتۇڭدا يانغان.

ئوتلارنى سالدىڭ،
جانلارنى ئالدىڭ.
زېرىككەن چاغدا،
ئۇيقۇغا تالدىڭ.

نازىڭ ياراشۇر،
قىزلار قاراشۇر.
ئۆتسە يىگىتلەر،
ئۆيدە تالاشۇر.

بىر كۆنلەر بولۇر،
گۆللەر ئاچىلۇر.
ئۇيغۇرنىڭ ئەيىبى،
شۇندا ياپىلۇر.

ئاڭلىغايمۇ بۇ كۆڭۈل ھەر كۈندە قىلغاي مىڭ بىرىش،
يەتمىدى ئەسلا كۆڭۈلگە بۇ بىرىشتىن ھىچ ھىرىش.

كۆز، بۇرادەرلەر كۆڭۈلنىڭ بۇ خىيالى خامنى،
ئەمدى ئۇقتۇم بەختسىگۈل دەيدۇ مۇبارەك نامنى.

ئابدۇخالىق سەن ئەگەر ۋىسالىغا بولساڭ كۆيۈك،
غەيرى كۆزدىن① يوشۇرۇن تۇتقىل يۈرەكىڭدە كۆمۈپ.

① غەيرى كۆزدىن دېگەن سۆز خەلق ئىچىدىكى ۋارىيانتىدا «ئەل كۆزىدىن» دېيىلگەن.

سېغىنىش

ئەي پەرى سەن كەتكىلى بولدى قاراڭغۇ بۇ جاھان،
مېنى يالغۇز مۇندا تاشلاپ، ئاھ، ئەجەب قىلدىڭ يامان.

كەتمىدى كەتكەندىكى كۆز بېقىشىڭ، قاش قېقىشىڭ①،
ئىختىيارسىز مەن ئۇزاتتىم، نائىلاج بولدۇڭ راۋان.

مەن ئۇزاتقان يەردە تۇردۇم، سەن كۆزۈمدىن يۈتكىچە،
سەن يوقالغاچ ئايلىنىپ باش، يەر بولدى گويا ئاسمان.

يىغلىغانغا يانمىدىڭ، ئەسلا يېشىمغا باقمىدىڭ،
ھەت - خەۋەرمۇ بەرمىدىڭ ئەي پەرى بولدۇڭ قايان؟

يول يىراق، يوق ۋاستە دەپ بىكار باھانە ئەيلىمە،
ئوڭمىزدا بولمىسا، كەلگىل چۈشۈمدە قىل بايان.

«كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس» ئابدۇخالىق كۈت ئۈمىد،
سېغىنغانىڭ كېلىدۇ، سۈزۈلۈر شۇندا جاھان.

① يەنە بىر نۇسخىدا «كۆز بېقىشىڭ» دېگەن سۆز «ياش ئېقىتىپ» دېيىلگەن.

يۈرەك باغرىم ئېزىلدى

سۈتتەك ئاپئاق ئايدىڭدا،
يار خىيالى ئالدىمدا.
سايەم ماڭا ھەمرادۇر،
يالغۇزلۇقتا يانىمدا.

سايەم ھەم ماڭا ئوخشاش،
سۆلىتى بار سۆزى يوق.
قاراپ باقسام مىدىرلايدۇ،
ھەقىقەتتە ئۆزى يوق.

يار كەتكىلى دەردىم جىق،
رەڭگىم زەپەردەك سېرىق.
ياردىن ئاجراپ ۋاي ھالىم،
ۋاھەسرەتتا ۋادەرىغ.

يار كېتىپ ئەجەب قىلدى،
كېتەردىنى كىم بىلدى.
يار كەتكەنىنىڭ بۇياقى،
يۈرەك باغرىم ئېزىلدى①.

① يەنە بىر ۋارىيانتىدا «بېشىم ئېقىپ گان بولدى» دەپ ئېلىنغان.

ئۈزلىدى ھۇما① قۇشىنى كۈندە كۆكلەرگە قاراپ،
ئىستىگەنلەر بېشىغا ھۇما قونۇشىنى ئىستىمەس.

مىللىتىم تارتقان ئازابىغا كۆڭۈل قانداق چىدار،
ئەل غېرىپ ئىڭرايدۇ ئەمما تەۋرىنىشنى ئىستىمەس.

ئابدۇخالىق قىل سۇبات، ئىزدە سىراتىلمۇستەقىم②،
بۇ سۇبات بارىندا كۆڭلۈم ئۇھۇمانى ئىستىمەس.

---

① ئەپسانىلەردە ھۇما قۇشى دېگەن قۇش پەلەكتە پەرۋاز قىلارمىش. قۇشنىڭ سايىسى كىمنىڭ بېشىغا چۈشسە، شۇ كىشى پادىشاھ بولارمىش.

② سىراتەلمۇستەقىم ـ توغرا يول.

ئىستىمەس

ئەي يارىم، ھىجرىڭدە كۆڭلۈم ئىنتىلىشنى ئىستىمەس،
مەن خىتاب قىلسام ۋەتەنگە ئىزلىنىشنى ئىستىمەس.

ئوت بولاتتىم، تولغىناتتىم مەن يېنىپ چاقماقسىمان،
ئەل ئېغىر ياتقۇدا بولدى ھەم بىلىشنى ئىستىمەس.

ئۇ ئۇزۇن، بۇ قىسقا دەپ ھاۋشىپ يۈرىدۇ بەزىلەر،
توغرى تەكسە ئۆيدە مالغا ئىز تېپىشنى ئىستىمەس.

ئېھتىياجاتى ئۈچۈن سەن بىر كېڭەش بەرسەڭ ئەگەر،
بىز بىلۈرمىز دەپ تۇرۇپ ئىجرا قىلىشنى ئىستىمەس.

ھام①نىڭ ئەۋلادى بۇ كۈن قۇللۇقتا بىرى قالمىدى،
ئۇيغۇر ئەۋلادى بۇنى ئەسلا سېزىشنى ئىستىمەس.

يەپ زەھەر بولدى كېسەل، ئەھۋالىدا كۆپتۇر خەتەر،
مىللىتىم جان چىقسىمۇ داۋالىنىشنى ئىستىمەس.

باشقىلار پويىز، پاراخوتتا ساياھەتلەر قىلۇر،
بىزگە كەلسە بىر قوتۇر ئېشەك مىنىش ئاسان ئەمەس.

① ھام — ياۋروپادىكى مىللەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەگەر مىللەت ئۈچۈن بىر پۇل چىقىش كىلسە تاپالماسمىز،
چىشمى يوق ناۋا پۇلغا تولا ئىخلاسىمىز باردۇر.

ئىخۋان ① ھەم بۇرادەرلىك نىشانى قالمىدى بىزدە.
مەگەر دوست بولساقمۇ ئەسلى، بۆلەك مۇددىئايىمىز باردۇر.

خاتائەن دوستىمىزدا بىر ئەيىب زاھىر بولۇپ قالسا،
يوشۇرماي بىرگە ئىزنى تىپىپ قاتقانىمىز باردۇر.

بابالار شۆھرىتىنى، غەيرىتىنى ھىچ سىغىنماسىمىز،
قىلىپ غەپلەت جاھالەتتە يۇمۇپ كۆز، پو ئاتقانىمىز باردۇر.

كىبرەكسىز مۇستەھەپ② ئىشلار ئۈچۈن جاننى پىدا قىلماق،
ۋە لېكىن ھەجگە باج ئالسا، تىزۇپ قاچقانىمىز باردۇر.

ئويۇن - چاقچاق تۈپەيلىدىن ئۆزئارا بىئەت بولساق،
ياراشتۇرۇپ قېيۇش نەدە، ئاردىغا ئىت ياققانىمىز باردۇر.

خۇشامەت بابىدا بىزدىن بۆلەك ئۇستىسى ھەم يوقتۇر،
قۇۋلۇغۇ شۇملۇق بىلەن رەڭمۇرەڭ يالغانىمىز باردۇر.

ئىت ئۇرغاننى تونۇر دەپ بار ئىدى بىر تەمسىلى،
لويى، ئامبال ۋە دارىن دەپ سىمىز باققانىمىز باردۇر.

ئىلىم - پەنگە يۈرۈش قىلغان ئۇچار كۆكتە - ئۈزەر سۇدا،
مىنىشكە قوتۇر ئىشەك يوق، پىيادە قالغانىمىز باردۇر.

---

① ئىخۋان — قېرىنداشلىق.
② مۇستەھەپ — قىلسىمۇ يامان بولمايدۇ.

باردۇر①

جاھالەت سەمەرەسىدىن بىزگە بىر كۈن كۆپ جاپا باردۇر،
ئېيتىڭىزچۇ، بۈگۈنكى ھالىمىزنىڭ قايسى بىرىدە ساپا باردۇر.

زاماننىڭ ھالىدىن ۋاقىپ بولۇپ تۇرماقنىڭ ئورنىغا،
بىرىنى شائىرۇ سايلاپ ئارقىدىن دەۋايىمىز باردۇر.

ئىلىمنىڭ ئىجتىھادىغا كۆڭۈلنى قويمىدۇق بىزلەر،
ئوقۇرمىز-ئوقۇتۇرمىز سېغىز چايناشىمىز باردۇر.

تەئاۋۇنۇ-تەناسۇر ئورنىغا بىزلەردە بىر ئادەت،
يېڭى باشنى كۆتەرگەننى ئۇرۇپ يىققانىمىز باردۇر.

يەنە يۇرت پايدىسىغا جەمئىي بولماقلىق بەسى مۇشكۈل،
ئەگەر بىر يەردە توي بولسا، بېرىپ ياتقانىمىز باردۇر.

ئومۇمنىڭ پايدىسىغا يۈز يىلدا ھەم ئەسلا چۈشەنمەيمىز،
زىيان قىلماق ئۈچۈن بولسا ئەجەب چاققانىمىز باردۇر.

بىرى بىر ياخشىلىق قىلسا، ئۇنىڭ يادىنى قىلماق يوق،
ئېپى كەلسە بېرىپ ئەۋرەتلىرىن ئاچقانىمىز باردۇر.

---

① بۇ شېئىر نىڭ مازمۇنى 47-يىلقى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان نۇسخىسى بويىچە ئېلىندى. خەلق ئىچىدىكى نۇسخىلار سېلىشتۇرۇپ تولۇقلاندى.

ئويغان

ئەي پېقىر ئۇيغۇر، ئويغان، ئۇيقۇڭ يېتەر،
سەندە مال يوق، ئەمدى كەتسە جان كېتەر.
بۇ ئۆلۈمدىن ئۆزۈڭنى قۇتقۇزمىساڭ،
ئاھ، سېنىڭ ھالىڭ خەتەر، ھالىڭ خەتەر.

قوپ! دېدىم، بېشىڭ كۆتۈر! ئۇيقۇڭنى ئاچ!
رەقىبىڭ باشىنى كەس ،قانىنى چاچ!
كۆز ئېچىپ ئەتراپقا ئوبدان باقمىساڭ،
ئۆلسەن ئارماندا، بىر كۈن نائىلاج.

ھېلىمۇ جانسىزغا ئوخشايدۇ تېنىڭ،
شۇڭا يوقمۇ ئانچە ئۆلۈمدىن غېمىڭ؟
قىچقارسام قىمىرلىمايلا ياتىسەن،
ئويغانماي ئۆلمەكچىمۇ سەن شۇ پېتىڭ؟!

كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا باق،
ئۆز ئىقبالىڭ ھەققىدە ئويلا، ئوزاق.
كەتسە قولدىن بۇ غەنىمەت پۇرسەتى،
كېلەچەك ئىشىڭ چاتاق، ئىشىڭ چاتاق.

ئېچىنار كۆڭلۈم ساڭا ئەي ئۇيغۇرۇم،
سەپدىشىم، قېرىندىشىم، بىر تۇغقۇنۇم.

گۆركىرەپ كەلسە ئاپتوموبىل، نېمە بۇ ئەي خۇدايىم دەپ،
ئەقلىنى ئىشلىتەلمەي ھاڭ-تاڭ قېتىپ قالغانىمىز باردۇر.

ھۆنەر بىلەن سانائەتتە «يېتىشتۇق» ئەمدى ئىش پۈتتى،
ئۇماچ ئىچمەككە خۇمداندا غېدىر قۇيغانىمىز باردۇر.

مىسلى جەننەت تاغۇ دەريانى بېزەشكە يوق كىشى،
ياستۇقنى قىرلاپ قويۇپ بىغەم ياتقانىمىز باردۇر،

مۇنەججىم ھەم ئىنژېنېر، ئالىملارنىڭ ئورنىغا،
تېزنۇ-سەللە، نەپسى بالا مولّلىمىز - سۇلتانىمىز باردۇر.

قىزىل كۆزلۈك، كۆرەلمەسلىك ۋە يا ئۆزى قىلالماسلىق،
قىلاي دەپ بەل باغلىغانلارغا تۈرلۈك تۈمەن بۆھتانىمىز باردۇر.

ئەل-يۇرتنىڭ دەردىگە قىلچىمۇ دەرمان بولمىدۇق بىزلەر،
كېلۇر بىر كۈن ئاشۇ چاغدا ئورنىغا كەلمەس پۇشمانىمىز باردۇر.

ئابدۇخالىق بەس، يېتەر ئاۋارە بولما، قاقشىما،
شۇ چاغ كەلگەندە بىزلەردە ئازابقا تەييار ۋىجدانىمىز باردۇر.

1921 - يىل

ئىنتىزارلىق

بېشىڭنى ئېلىپ كەتتىڭ،
بىرمۇ كەلمىدىڭ ئەي يار.
خېتىڭ يوق، خەۋىرىڭمۇ يوق،
دىققەت، ھەيرىتىم ئارتار.

ھەر كۈنى قاراپ بويىلاپ،
مىڭ مەررە سېنى ئويلاپ.
يوللاردا سېنى سوراپ،
ئۆيگە قايتىمەن ناچار.

تۈن، كۆز ئۇيقۇدىن قاچتى،
ئوتى ئۆتۈپ تۇتاشتى.
دەردى ھەددىدىن ئاشتى،
ئەھۋالىم يامان دىشوار.

كۆزلىرىم قاماپ قالدى،
مۇنتەزىر بولۇپ تالدى.
يارىم شۇنداق ئوت سالدى،
چىقتى پەلەكتە شەررار①.

خىيال ئەيلەسەم يېتىپ،
يېنىپ كەلمىدى بېرىپ،

---

① شەرار—ئۇچقۇن.

كۆيۈنۈپ هالىڭغا، ئويغاتسام سېنى،
ئاڭلىمايسەن زادى، نېمە بولغۇنۇڭ؟

كېلىدۇ بىر كۈن پۇشايمان قىلىسەن،
تەكتىگە كەپىنىڭ شۇ چاغدا يېتىسەن.
«خەپ!» دېسەڭ ئۇ چاغدا ئۆلگۈرمەي قالار،
شۇندا ئۇيغۇر سۆزىگە تەن بېرىسەن.

ئۈيغۇر زارۇ زار يىغلار،
بىرمۇ ئاڭلىماس ئۇل يار،
بولدۇم كويۇڭدا خۇمار،
كىمگە قىلارمەن ئىنزھار.

1921-يىل، تۇرپان

يۈرەك باغرىمنى يېرىپ،
ئازاب قىلادۇر بىسيار.

ھەر كۈن يۈز تۈمەن مىڭ ئوي،
يار كۆرسە تۇرمۇ دەپ بوي.
بولدى ماڭا ئۇلۇغ كوي،
دەپ يارىم قاچان قايتار.

كۆز يۇماي، بولۇر تۈن تاڭ،
ئۇيقۇ كەلمەيدۇ ياتسام.
شۇنداق دەردىڭنى تارتسام،
ئەجەب بولمىدىڭ غەمخار.

ھەر تاڭ ئەرتە تۇرارمەن،
ئىشىكىڭدىن سورارمەن.
بەك ئاۋارە يۈرەرمەن،
كۆرسەت يۈزۈڭنى ئاشكار.

ئىشىكىڭ ئېتىك مەھكەم،
كىرمەككە ئىلاجىم كەم.
ئاچمامسەن بابۇ-كەرەم،
جانغا بەرمىگىل ئازار.

كۆرسەتمەمسەن يۈزۈڭنى،
پىنھان قىلىپ ئۆزۈڭنى،
ئاڭلاتمامسەن سۆزۈڭنى،
ئەيلەپ ئوتقا گىرىپتار،

سالما پەرزەنت ئۇككى دۇنيا،
كىشىگە رەھمىدەم.
پەرزەنت كۆلسە يۈيىلار،
كۆڭگۈلدىكى غەم.

خەير، كۆرۈشەرمىز

ۋادەرىخا، كەتتى ئۇ جانىم مىنىڭ جانىنى ئېلىپ،
ئۇ كېتەردە مەندە جان قايدا، ياغاچ بولدۇم قېتىپ،

جادۇ كۆز گۈل كىرپىكى بىرلە يۈرەردە بىر قاراپ،
تاش كۆڭۈلنى قوغۇشۇندەك ئېرىتىپ قىلدى خاراب.

مەنىلىك سىرلىق قاراپ: «بولغىن ئامان يارىم» دېدى،
«مەن ئۆزۈم كەتكەن بىلەن سېنىڭ بىلەن يادىم» دېدى.

نائىلاج مەنمۇ دېدىم: «بولسۇن مۇبارەك بۇ سەپەر،
تاكى جايىڭغا يېتىپ بارغۇنچە يوللار بىخەتەر.»

ئاق بىلەك گەدەنگە چەمبەر، بىرلەشتى ھەر ئىككى تىنىق،
ئالما، ئانار بولدى بىر جۈپ، ئۆپتى تويغۇچە يېقىپ.

«خەير،كۆرۈشەرمىز» دېيىلدى، ئايرىلىشتۇق نائىلاج،
ئۇيغۇر①يوقاتتى ئېسىنى، دېدى، بەختىم زادى كاج.

1922-يىل

پەرزەنت①

فۇنچە گۈلنىڭ سەنئەتىدۇر،
پەرزەنت كۆڭۈلنىڭ.
پەرزەنت بىلەن ئاچىلىدۇ،
كۆڭلى مەلۇلنىڭ②.

پەرزەنت ئۆزى جان قۇشىدۇر،
بىگۇمان، بىشەك.
يىپ ئۈزۈلسە تۇرالامدۇ،
ئاسماندا لەگلەك؟!

باھار بولسا، سايرىشىدۇ،
خۇشال بۇلبۇللار،
پەرزەنت بىلەن ياشىنىشىدۇ،
غەمكىن كۆڭۈللەر.

پەرزەنت ئۆزى خۇدايىمنىڭ
زور ئىلتىپاتى.
پەرزەنت بىلەن گۈللەر دائىم،
كىشى ھاياتى.

---

①بۇ شېئىر 30-يىللاردا ئابدۇخالىق باقى كۆچۈرگەن قول يازمىدىن ئېلىندى،

②مەلۇل — مالال بولۇش

ئاڭلىغاچ ئاقتى چېچەكنىڭ كۆزىدىن ياش تارام،
كۆپ پۇشايمانلار يېدىم، ئېيتقان سۆزۈمگە مەن قارام.

كۆزنى باستى قاپقاراڭغۇلۇق، جاھان زۇلمەت بولۇپ،
ئىختىيارسىز كۆزلىرىمدىن ئاقتى قانلىق ياش تولۇپ.

كۆيدى ئۇل شاھى چېچەك ھالى پەرىشانىم قاراپ،
سورىدى: «ئەي بىچارە ئاشىق، نە ئۈچۈن ھالىڭ خاراب؟...»

يىغا قايناپ بۇ تىلىم سۆزلەرگە ھالى يوق ئىدى،
ئۇدۇلۇمدا ئۇل چېچەك خۇددى قىزىل بىر چوغ ئىدى.

دېدى: «ئەي بىچارە، مىسكىن، يىغلىما، ھالىڭ دېگىل،
بىلگىنىمچە مۆگدىشاي، بولسۇن پىدا جانۇ ۋە دىل.»

يىغلىبان دېدىم: «پەلەك باشىمغا نە كوي سالمىدى،
يىغلىماقتىن تاشقىرى بەندەگدە بىر كوي قالمىدى.»

دېدى: «ئەي نادان، بىلەمسەن تاش باغىردۇر بۇ پەلەك،
كۆرمىدىڭمۇ ئۇندۇرۇر ئۇ بىر پەلەكتىن مىڭ خەمەك.»

1923 - يىل

باھار چېچەكىدىن بىر تەسىر

نازىنىن نازلىق چېچەك، كىملەر ساڭا مەپتۇن ئەمەس،
گەرنېسىپ بولسا جامالىڭ، كىمدۇر ئۇ مەجنۇن ئەمەس.

قىش بويى قويۇق بۇلۇت ئاستىدا مۇزلاپ بۇ كۆڭۈل.
كۈن كۆرەلمەي، تىن سۇرەلمەي غەمگە پاتتى بۇ كۆڭۈل،

بۇ زەئىپ كۆكرەكتە ئۇل يارنىڭ خىيالى مۇتتەسىل؟
كۆيدۇرۇپ كۆپ ئۆرتىدى، كۆپ قالدى سۆزلەردىن بۇ تىل.

كېچە مەن كۆرگەچ چېچەكنى خۇددى كۆرۈشتۇم يار ئىلە،
يىغلىدىم بىئىختىيار ئەرزىمنى ئېيتتىم زار ئىلە.

دېدىم: «ئەي مەھبۇبى شاھى، مېنىڭ بۇ ئەرزىمنى ئال،
لۇتفى قىل مۇڭداشقىلى، بىر نەچچە كۈن يانىمدا قال.

ئەرزۇ ھالىمنى ساڭا باشتىن—ئاياغ قىلسام بايان.
دىلدىكى ئارمانۇ—ئارزۇم بولغۇسى ئاز-ماز ئايان.

ئەي، پەرىلەر نە ئۈچۈن سىزلەردە يوق، قىلچە ۋاپا؟
كۆيدۇرۇپ مەجنۇن قىلىپ، جانغا قىلۇرسىزلەر جاپا.

قايتۇرۇڭ لۇتفەن جاۋاب، ئاشىقنىڭ كۆڭلىن تىندۇرۇڭ،
بىۋاپالىق رەسمىنى، ئەھدىنى ئەمدى سۇندۇرۇڭ.

قىل باھار

ئىچ پۇشۇپ كۆڭلۈم يېرىم، يار كەلمىدى دەپ خارۇ زار،
يوق ۋۇجۇدۇم خۇشلۇقى، بولدى خىيالىم تارۇ مار.

دەسلىپى يالغۇز غېرىب، ئەلۋەتتە يالغۇز كەچكىچە،
قايسى ياقتىن يار كېلۇر، دەپ جىق يولىغا ئىنتىزار.

كاشكى تۈنلەردە جانىم قىلسىچۇ ئەرزۇ جامال،
ياكى توختاتسا پالان چاغ كۆرۈشكەيمىز دەپ قارار.

ۋاقتىنى ساقلاپ كۆڭۈلگە ھاي بېرىپ:«سەن ساقلا» دەپ،
بۇ ئۈمىد بىرلە كۆڭۈل بەلكى كەچۈرگەي روزىغار.

قايسى كۈن كىردى سارايىغا يەنە بىر چىقمىدى،
باقمىدى قايتىپ مېنىڭ ھالىمغا ئۇ شەپقەت شوئار①.

ياكى بولماس بارغىلى ئۇرداڭنىڭ ئالدىغا جېنىم،
پاسىبانلىقتا تۇرۇپتۇر قانچە-قانچە ئەجدىھار.

بويلىغان بىرلە يىراقتىن زەررىچە يوق پائىدە،
ياكى بولمايسەن راۋاقتىن بەزى-بەزى ئاشكار.

---

① شوئار—بۇ يەردە نىشان، بەلگە بەرمىدى دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلگەن.

قايدىسەن①

ئەي، ماڭا ئوتلار سېلىپ، ئەقلىمنى ئالغان قايدىسەن؟
بېشىمغا غەم يېغدۇرۇپ، كويلارغا سالغان قايدىسەن؟

بارمىدى يا، بىر ئۆچۈك، يالغۇز ماڭا يەتتى كۆچۈك،
يوقلىمايسەنغۇ كېلىپ، تۈنلەردە بالىجان قايدىسەن؟

بۇ جاھان تار كەلدىمۇ، ھەمراھ بولۇش ھار كەلدىمۇ،
دەردى دەۋران ئۈستىگە ئېشقىڭنى قوشقان قايدىسەن؟

سەنسىز زۇلمەتتۇر جاھان، نۇر ئېمەر سەندىن قاچان،
سەن ئۈچۈن تىكىلدى جان، بولمامسەن قالقان، قايدىسەن؟

1923 - يىل، تۇرپان

① بۇ شېئىر خەلق ناخشىسى «ۋاي دادەي» گە تېكىست قىلىنغان.

بىر پەلەكنىڭ خەمكى

سۈتكە ئوخشاش كېچە، ئاق ئايدىڭدا يالغۇز بىر يىگىت،
بىر خىيال ئويغا چۆمۈپ، يۇمغان كۆزىنى باش ئېگىپ.

ئاڭا مەن سالسام قۇلاق، گاھىدا ئاھى ئاڭلىنۇر،
بىلىنۇر ئۇشبۇ قىياپەتتىن ئۇنىڭ جىق دەردى زور.

ئاستىلاپ بېرىپ يېقىن، مەن ئاڭا بەردىم سالام،
— نېمە بولدى ئەي ئاداش؟ — دەپ باشلىدىم ئاۋۋال كالام.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، رەھمەت ساڭا، سورىما، دېدى،
قوزغىما كونا كېسەلنى، كەت نېرى، تۇرما، دېدى.

دېدىم: — ئەي جېنىم قېرىنداش، بولماسمۇ ياردەم بەرگىلى،
نېمە دەرد ئېدى ئۇ دەردىڭ، بولماسمۇ دەرمان بولغىلى؟

بوزۇرۇپ ماڭا قاراپ، بېشىنى نەچچە تاتلىدى،
قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئايغا قاراپ سۆز باشلىدى:

— تاڭ سەھەر، سۇبھى ئىدى، نە بولدى قارا باستىمۇ،
غەلتە ھايۋاننى كۆردۈم، قاۋانمۇ يا ئالۋاستىمۇ؟

مۇپتىلا بوپمەن چۈشۈمدە قاتتىق باش ئاغرىقىغا،
ئىزدىنىپ تاپماپتىمەن بۇ دەردىمە ھېچبىر شىپا.

بىۋاپا ياردىن ئۈمىد ئۈزگىل، دېسەممۇ گاھىدا،
شەۋقى بارغانچە ئاشۇر يوقتۇر كۆڭۈلگە ئىختىيار.

مەيلى يوق، زوقى كۆڭۈل ياردىن بۆلەك ھېچ ئۆزگىگە،
يوق بۇ چاغدا بىر رەپىق ياكى غېمىمگە غەمگۇزار.

مەستۇ مەدھوشتۇر كۆڭۈل يارنىڭ پىراقىدا ھامان،
بولمىسا قانداقىسىگە بولغاي كۆڭۈللەر ھوشيار.

بىلمىدىم، مېنى ھەم ئۇنىڭ يادىدا بارمۇ ياكى يوق،
ياكى كەلسەممۇ بىلىندۇرمەي قىلامدۇ ئۇ ۋىقار.①

ياكى ئۆزۈمنى بىلمىدىم، ياكى خىيالىنى نەتەي،
مەن تەرەددۇت بىرلە ھەيرەتتە يامان بولدۇم خۇمار.

لۇتپى قىل، كۆرسەت جامالىڭنى،قاچۇرماي ئەي جېنىم،
تاشلىما، بىئېتىبار، ئەرزىمنى جان قىل ئېتىبار.

مۇددىئايىم شۇ، قىيا بىر باقسا ئۇ ساھىبجامال،
ھىممىتىم نەرقى كۆتۈرۈلسە ئېشىپ ئەندەك بازار.

دەۋرى جەبرىدىن ئىسىت! ھالىڭغا ئۇيغۇر ۋايىكىم،
قىش كېلىپ مۇزلاتمىسۇن، پاتراق غەنىمەت قىل باھار!

---

① ۋىقار — چىدام، ئېغىرلىق قىلماق.

— ئەي ئاداش، چۈشۈڭدە كۆرگەن شۇم پەلەكنىڭ تەقدىرى،
ئوڭۇڭدا كۆرگەنلىرىڭنىڭ چۈشۈڭدىكى بىر تەمسىلى.

مەنمۇ ئۇزۇندىن بېرى شۇنداق خىيالنى كۆپ قىلىپ،
كۆزلىرىمدىن قاچتى ئۇيقۇ، يۈرۈردۇرمەن تۈن كېزىپ.

ئىككى دەردمەن مۇڭدىششقا بۇمۇ پۇرسەت كەلگىنى،
ئەسلىمىز ھەم ۋەسلىمىزدۇر بىر پەلەكنىڭ خەمىكى.

بولمىسا ياخشى رەپىق؛ بولغاي ھامان كۆڭلۈڭ چىچىق،
ئۇيغۇرا، تۈن ئىلكىدە تاپتىڭ ئۆزۈڭگە بىر سىدىق①.

1925 - يىل

(1) سىدىق (ئەرەبچە سىدىق) — ساداقەت مەنىسىدە بولۇپ، ساداقەتلىك دوست مەنىسىدە.

خىزىر ئىلياسمۇ دېگەيمەن ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي:
«گۈل ھىدى داۋا، — دېدى، — كۆڭلۈڭ ئاشۇنى خالىغاي».

گۈلنى ئىزلەپ گۈل - گۈلىستانغا قاراپ قىلدىم يۈرۈش،
ھۇ ئۈمىد دەردكە داۋا بولغايمۇ دەپ گۈلنى كۆرۈش.

ئىتىردى ئەزالىرىم، سوقتى يۈرەكلەر شۇزامان،
بېشىمغا ئۆرلەپتۇ سەپرا، ئاغرىقى ئاندىن يامان.

قارىسام غەلىتە ھايۋان، باغقا ئىكەن پاسىبان،
چوڭلۇقى ئىت بىرلە تەڭ، خۇنسا ئىكەن جىنسى قاۋان.

مەن بۇنى كۆرگەچ دېدىم: «نەدىن كېلىپتۇ بۇ بالا!
بۇ مەرەزدىن ساقلىسۇن ھەر بەندە مۆمىننى خۇدا!...

باغۋەن كۆرسە نېجىسنى باغقا يول قويماس ئىدى،
ئۆلتۈرۈر ئىدى بېسىپ قايناق سۇغا، سىيماس ئىدى».

ئەل ھەزەر ئەيلەپتىمەن ئۇنىڭ قاباھەت تۇرقىدىن،
چۆچۈپ ئويغاندىم شۇئان مەن سەسكىنىپان ئۇيقۇدىن①.

ئەتىگەندىن تا بۇكەمگە زادى ئۇيقۇم كەلمىدى،
قورقۇنچلۇق بۇ قارا چۈشمۇ ئېسىمدىن كەتمىدى.

تىنمىدىم ھېچكىمسىگە، بولغاي نېمە چۈش تەبىرى؟
توغرا تەبىرىگىنى بەرگىل، كەل يېقىن ئاداش بېرى.

① بۇ مىسرانىڭ «چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپتىمەن، سەسكىنىپ مەن ئۇيقۇدىن» دېگەن ۋارىيانتىمۇ بولغان.

تەرەھھۇم① ئەيلەمەك ئەسلى مۇناسىپتۇر ساڭا ئەي شاھ،
مېنى ئۇتقا ئۆزلۈك تاشلاپ، بولامسەن مۇنچە بىپەرۋا.
سېنىڭ ۋەسپىڭ ئەمەسمۇ رەھىم قىلماقلىق ئەي -ۋ اۋەندە،
تەرەھھۇم قىل، تەرەھھۇم قىل، تەرەھھۇم ئەيلە مەئبۇدا②.

كېلۇر تاڭلا نە ئىشلار بولغۇسىنى ئەيلىدىڭ مەجھۇل③،
ۋىسالىڭدىن خەۋەر بەرمەي مېنى سەن قىلمىغىل مەقتۇل④،
ئەگەر يانسام يولۇمدىن⑤ بۇ ئىشىمغا مەن ئۆزۈم مەسئۇل،
بۇ مىسكىن شائىرىڭ دۇئاسىنى ئەيلىگىل مەقبۇل⑥.

---

① تەرەھھۇم — رەھىم قىلىش.
② مەئبۇدا — خۇدانىڭ يەنە بىر ئىسمى.
③ مەجھۇل — نائېنىق.
④ مەقتۇل — قەتل قىلىش، ئۆلتۈرۈش.
⑤ «يولۇمدىن» دېگەن سۆز يەنە بىر ۋارىيانتتا «سۆزۈمدىن» دېيىلگەن.
⑥ مەقبۇل — قوبۇل قىلىش.

پىغان

سەھەرلەر ئاھۇ ئەپغانىم چىقار يەتتە پەلەكلەرگە،
يېتىشتى بۇ مېنىڭ زارىم، پەلەكلەردە مەلەكلەرگە①
تەپەككۇر دېڭىزىدا غەرق بولۇپ ھەريانە مەن شۇڭغۇپ،
ئۆزۈمنى ئەيلىدىم تۆھپە، دېڭىز ئىچرە سەمەكلەرگە②.

چىقىپ كۆككە، كىرىپ يەرگە، ھەمىشە ئىستىدىم ۋەسلىڭ،
بۇ ئادەت ئۆزرە كۆپ ئۆتتى قارارسىز ئۇشبۇ تۆت پەسلىڭ.
تېخى يوق ئىلتىپات، ھېچ بىلمىدىم ئول مۇددىئا ئەسلىڭ،
مېنى ئاۋارە قىلماقمۇ، تېگىدە ئويلىغان قەستىڭ؟

ئەگەر قەستىڭ ئاشۇلدۇر بولغايمەن دائىمى ئاۋارە،
سېنىڭ رايىڭ شۇبۇ بولسا تېپىلغايمۇ بۆلەك چارە،
بۇ دەردىم بى داۋا بولدى، داۋالار قىلمىغاي كارە،
ئاتاپ قويدۇم ئۆزۈمنى مەيلى بولسامۇ مىڭ پارە.

سېنىڭ ئىشقىڭدا كۆيمەكنى ئۆزۈمگە ئىپتىخار بىلدىم،
سېنىڭ ھەققىڭ ئۈچۈن جاننى مىڭ كەررە نەزىر قىلدىم.
يۈرەكنى پارچىلاشقا ئېھتىياج يوق، مەن ئۆزۈم قىلدىم،
قىلۇرمۇ ئىلتىپات دەپ، دەرگاھىڭغا باش ئۇرۇپ كەلدىم.

① مەلەكلەر — مالائىكلەر، پەرىشتىلەر.
② سەمەكلەر — بېلىقلار.

تىرۋا - تەفسىر ئوقۇشۇپ، كانايدىن ئالسا قىرقۇشۇپ،
ئەستاغپۇرۇللا ئوقۇش، ئالۋاستى باسقانىنىڭكى.

ئۇيغۇرا كۆپ سۆزلىمە، جاھىلنىڭ بەختىن كۆزلىمە،
ھەق تىپىلماس بۇ جاھاندا، ھەممە ئىش يالغانىنىڭكى.

1925 - يىل

قار

ئوت ھارۋىسى بىلەن ياكى ھاۋا، كېمە بىلەن
يول يۈرۈش يۈرمەك، يولنى تاپقانىنىڭكى.

چۆل ئارا غۇنچەگۈلتىپ، يول ئۈستىگە تىنماي سىيىپ،
ئارقىدا قالماق ھاراۋىغا كالا قاتقانىنىڭكى.

مەرىكىدە كىيگىلى بولماس، لېكىن ئۇ ئوبدان ئېمە،
خىزمىتى چوڭدۇر ئەجەب، تۈنلەردە بۇ يوتقانىنىڭكى.

ھاگىنى مۈتلەق بولۇپ، پارە يەپ، يامبۇ قويۇپ،
ئەينى توڭگۈزدەك سەمرىمەك، يامۇلدا ئولتۇرغانىنىڭكى.

زۇلمىغا مەھكۇم بولۇپ، باش ئۇرۇپ، قول قوشتۇرۇپ،
نېمە دېسە راست دېمەك، قۇللۇقتا قالغانىنىڭكى.

ۋەزنى يېرىم فۇڭ ئەمەلگە مىنىپ، سىغماي تېرىگە،
ئەلنى سالماق پېرىگە، يالاقتا جان باققانىنىڭكى.

ئىلىم-پەنگە يول ئېچىپ، جەۋلان قىلىپ نۇر چېچىپ،
يايىرىماق كۆكرەك كېرىپ، تەدبىر-ئەقىل تاپقانىنىڭكى.

پەنگە قارشى كاپشىماق، خۇددى ئىتتەك ھاۋشىماق،
خارۇ-زەبۇن ياشىماق، تەرسا-تەتۈر نادانىنىڭكى.

پەلگە ماڭساق كۆز ئېچىپ، كاھىر، جىددىت دەپ قارغىشۇر،
بۇ ھاماقەت دەۋرىدە ئاتەش ①بولۇپ يانارمەن.

چۆل-جەزىرە، دەشتۇ سەھرا ئىچرە قالدىم نائىلاج،
ئاھ قاچان بىر يول تېپىپ، قوشۇلاي قاتارىمەن.

سۇغا تەشنادۇر بۇ چۆل، بىپايان مۇنبەت يېرى،
مىسلى دەريا تاپماي ئېقىش، قايمان بولۇپ قاينارمەن.

ئويغىنىپ كەتتى جاھان، مەغرىبى-مەشرىق تامام،
مەن تېخى سۈت ئۇيقۇدا، چۈش كۆرۈپ ياتارمەن.

باشقىلار كۆكتە ئۇچۇپ، سۇدا ئۈزۈپ كەتتى يىراق،
مەن مىسال يالاڭ ئاياق، دەسسەپ تىكەن ماڭارمەن.

ئىلىم-پەندىن يوق خەۋەر، باستى غەپلەت، خەۋپ-خەتەر،
ھالىمىز قۇلدىن بەتتەر، قانداق چىداپ تۇرارمەن.

تىل-ھاقارەت، تەنە-دىشنام② ۋاي دات!... بۇ جاننى قىينىدى،
ئەمدى نە قىلماق كېرەك، ئەجەبمۇ بولدۇم خارمەن.

زۇلۇمنىڭ ئوكياندىن تاپماي پاراغەت ئارىلى،
تاغ كەبى دولقۇندا ئۆرلەپ،③ ھەققە ئاھ ئۇرارمەن.

دەۋرى جەبرىدىن ئىسىت! ھالىڭغا ئۇيغۇر ۋايىكىم،
جاننى ئالقانغا ئېلىپ چىق، تاپمايسەن باشقا چارسەن!

---

① ئاتەش — يەنە بىر ۋارىيانتىدا «ئوت» دەپ ئېلىنغان.
② تەنە-دىشنام — تۆرەپان شىۋىسى. تاپا-تەنە، يامان كۆرۈش مەنىسىدە.
③ ئۆرلەپ — بەزى ۋارىيانتلاردا «لەيلەپ» دەپ ئېلىنغان.

غەزەپ ۋە زار

ئەي پەلەك، بۇ دەھشىتىڭدىن ئىنتىھا بىزارمەن،
ئىستىدىم كۆپ، تاپمىدىم بۇ دەردىمە ھېچ دارمەن.

ئاتا-بوۋامدىن مىراس كونا كېسەلنىڭ دەردىدە،
گاھ ئۆلۈپ گاھ تىرىلەپ، كۆپتىن بېرى ئاۋارمەن.

بىر يۇراپ كۈلسەم نە ئارمان، بېغىم باھارى گۈلىنى،
ھەر سەھەر گۈل ئىشقىدا بۇلبۇلغا ئوخشاش زارمەن.

دوستلىرىم ئوۋغا چىقاردا كەلتۈرەر مىسالىغا،
قارچىغا قۇشلار ئۇلار، مەن مىسالى سارمەن،

يۈزمۇ يۈز قىلماس تەئەررۇز،① كۆپ كۆڭۈلچاندۇر ئۇلار،
كۆرمىسەم چاينار نىجىس گوياكى دىل ئازارمەن.

لائەقىل دەپ ئويلىدى، چىندىن نەزەر سالماي تۇرۇپ،
يېڭىلىپ كەتتى ئۇلار، كۆپتىن بېرى ھوشيارمەن.

قولىدىن كەلمىدىيۇ ئىش، دەپ دائىم غىدىڭلايدۇ مېنى،
مەن ئۇلارنىڭ شۇ سۆزىگە بەكمۇ بەك خۇنبارمەن②.

① تەئەررۇز — قارشىلىق كۆرسىتىش مەنىسىدە.
② خۇنبار — يۈرىكى قان بولۇش مەنىسىدە.

چىققار بوران تەرەپپال①، ئەگەر ھېچ ئويلىماي تۇرساڭ،
ئەگەر قاتتىق چىقىپ كەتسە، يېپىپ تۈڭلۈك ئالالىغايمۇ؟

جاھالەت بۇلۇتى تۈستى قۇياشنى ھېچ كۆرۈپ بولماس،
مۇقەددەس ئۇ قۇياشنى بۇ دىيار قايتا كۆرالىغايمۇ؟

ئوقۇتماي باللارنى ئويناتىپ، خوپ ياخشى چوڭ قىلدۇق،
ئەسسىت! بۇ باللار ئاخىر، يېرىم ناننى تاپالىغايمۇ؟

ئوقۇغۇلار، ئوقۇتۇغۇلار، ھاۋا ھەم ئەۋزائىنى بۇزدى،
ئەگەر يوق بولسا ھازىرلىق، بۇ مىللەت ھەم يوقالغايمۇ؟

چىقىپ بوران تەرەپپال، چۈشمىدى ئەسلا تېمىم يامغۇر،
قۇرۇپ كۆللەر، خاراب بولدى، ھاياتلىققا يېتالىغايمۇ؟

تەرەپپال بوراننىڭ ھەم يامغۇرنىڭ ھېچ تېگى يوقتۇر،
ۋە لېكىن ئابدۇخالىقنىڭ ئۈمىدى ھېچ ئۈزۈلگەيمۇ؟

① تەرەپپال — تويۇقسىز، بىخەۋەر، ئۈشتۈمتۈت.

ئۈزۈلمەس ئۈمىد①

هاۋادا كۆپ بۇلۇتلار بار، داۋام شۇنداق تۇتۇلغايمۇ؟
قۇياشنىڭ نۇرى پاكى ئۇشبۇ مانىدىن قوتۇلغايمۇ؟

قۇياشنىڭ تەمكىنى باردۇر، ساچۇر نۇرىن داۋام ئەيلەر،
سۇباتى يوق بۇلۇتلارغا ئۇنىڭ كەيپى بۇزۇلغايمۇ؟

قۇياشقا دالدا قىلماقلىق ئۇ ئەقىلسىزلىق دەلىلىدۇر،
سىنىڭ بۇ يۇقۇقا بۆز خالتاڭ بىگىزلەرنى يوشۇرغايمۇ؟

كېرەك بولسا ئەگەر خالتا، بۇ سۆزگە تېز چۈشەنگەيلەر،
تېشىلسە خالتىسى تاقتۇر، بۆلەك خالتا تاپالىغايمۇ؟

نە چارە ئۇقمىدى ئەخمەق، سولاپ بۆز خالتىغا بىگىز،
چىقىپ داھى ئۇكۆتلەر، بۇ جامائەتكە ئۇقتۇرالىغايمۇ؟

ئۇكۆتلەر توختىماستىن، ئۇ ئۇكۆتلەشكە ئۈمىدى زور،
چۈشەنمەي بىزدىن تۇرغان بىلەن ھەم توختىتالىغايمۇ؟

كۆتۈر خالتاڭنى ئەي ئەخمەق، بۆلەك يەرگە كېرەك قىلغىل،
كۆرەمسەن ئۇچى ئۇچلۇق بۇ بىگىزنى بۆز ياپالىغايمۇ؟

---

①«تارىم»، «زۇرلىلى»، «بۇلاق» مەجمۇئەلىرىدە بۇ شېئىرنىڭ باشقا ۋارىيانتلىرى ئېلان قىلىنغان. شېئىرنىڭ مەزكۇر نۇسخىسى شائىر ۋاپاتىدىن ئاز ۋاقىت كېيىن باشقىلار تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ، خەلق قولىدا ساقلانغان يازما مەنبەدىن ئېلىندى ۋە خەلق ئىچىدە ... دىكى ۋارىيانتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈلدى.

غەيرەت گۈلۈم ئاچىلغىل،
ھىممەت يولۇم ئاچىلغىل.
يارىم ئۈچۈن بەرسەم جان،
قاچان بولسا بىر ئۆلۈم.

يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم،
يارىم ئاچىلغىن.

ئاچىل

گۈلۈم ئاچىلاي دەيدۇ،
باشقا سانچىلاي دەيدۇ.
يارىمنىڭ يۈرەك ئۇتى
تەنگە يامشاي دەيدۇ.

يارىم ماڭا ناز قىلۇر،
كۈلۈپ مېنى ماز① قىلۇر.
يار قەدرىنى بىلمەيسەن،
زىمىستاننى ياز قىلۇر.

يار دەردىدە خۇن بولدۇق،
تۆگمەنلەردە ئۇن بولدۇق.
قورقۇنچۇقدىن قاتتىق تاش،
بىرلىشەلمەي قۇم بولدۇق.

ياش تەلەپلەر ئۇخلاشما،
يار يولىدا پۇتلاشما.
يارىم ئۇچۇن جان پىدا،
قەدىمىگە مىڭ تىللا.

---

①ماز — مەس، مەسخۇش، ئامراقلىق.

بۇ پارىلەرنىڭ بىرى.
يۇرتىمىز ئىدى شىنجاڭ.
ئۇيغۇر ئىدى ئاھالى،
يوق ئىدى مۇندا بىر ئاڭ.

ھېچ تۇيمىدۇق بۇ ئىشنى،
ئۆتكۈزدۇق يازۇ قىشنى.
جياڭجۇن بولۇپ ياڭ زېڭشىن،
باشلىۋەتتى قىرىشنى.

بار ئىدى قازى، موللا،
ئۈستىدە تونۇ سەللا.
ئەمرىنى تۇتماق ۋاجىب①
دەپ چىقاردى پەتىۋا.

ياڭ② نىڭ خىيالى باشقا،
ئۇستا ئىدى تالاشقا.
ئۇستا ئىدى ئارىدا،
تۈرلۈك نىزا باشلاشقا.

ياڭغا بۇ ئىش ئەپ كەلدى،
كەلگەندىمۇ زەپ كەلدى.
بۆرە پاخلان تاپقاندەك،
يۇگدىمايلا يەپ كەلدى.

يەتتە باشلىق يالماۋۇز،
مەھكەم ئورنىشىپ ئالدى.

---

① ۋاجىب — ئىسلام دىنىدا ئىجرا قىلمىسا گۇناھ بولىدىغان دىنىي ئەمەللەرنىڭ بىرى.
② ياڭ — ياڭ زېڭشىننى كۆرسىتىدۇ.

يەجۇجى - مەجۇجى①

مەنچىڭ② غۇلاپ ھەممە خۇش،
بولدى پۇت ھەم قولى بوش.
ئامبال بولۇپ زالىملار،
قاقاقلاشتى تۇشمۇ-تۇش.

ھەرسىڭدا③ قىلدى دۇ - دۇ④،
ئۆز ئالدىغا ئىدارە.
جۇڭگەننىڭ⑤ سۆزلىرىنى،
سانىماي بولار قاتارە.

سەنمىنجۇيى⑥ يېپىلدى،
قىلماي ئەمەل ۋە كارە
ئاخىرى بولدى جۇڭگو،
يىگىرمە ئىككى پارە⑦.

---

① يەجۇجى - مەجۇجى — دىنىي رىۋايەتلەردىكى سەلبىي تىپ. قىيامەت كۈنى يەر - جاھانغا داۋراڭ سېلىپ، غەلىتە بىر مەخلۇق ھەممىنى يۇتۇپ كېلەرمىش. شائىر بۇ يەردە زالىم ھاكىمىيەتنى شۇنىڭغا ئوخشىتىۋاتىدۇ.

② مەنچىڭ — شىنخەي ئىنقىلابىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن مەنچىڭ خاندانلىقى.

③ ھەرسىڭ — ھەربىر ئۆلكە. (省)

④ دۇ - دۇ — (都督) ئۆلكە باشلىقىنىڭ ئەمەل نامى.

⑤ جۇڭگەن — شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى سۇن جۇڭشەن ئەپەندى.

⑥ سەنمىنجۇيى — سۇن جۇڭشەننىڭ «ئۈچ خەلق مەسلىكى» ناملىق ئەسىرى.

⑦ پارە — ئۆلكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۇيغۇر يازدى قوشاقنى،
ئىچ قارنىنى بوشالتتى.
كۆرەلمىگەن جياڭجۈننى،
يالماۋۇزغا ئوخشاتتى.

1928 - يىل

تىللا ھەم يامبۇ بولاپ،
تېھەنجىندە جاي سالدى.

كەتتى بۇ يۇرتنىڭ داڭقى،
ئالتۇن ـ كۈمۈشنىڭ كانى.
يالماۋۇزلار كۆپەيدى،
كۈنسېرى ئېشىپ سانى.

چېرىك قويدى قۇمۇلغا،
شىڭ شىڭشانى توسۇشقا.
قورقار شېرىك چىقار دەپ،
تەييار، ئوڭاي بۇ ئاشقا.

قۇمۇلدا ياتتى چېرىك،
بىكارغا لەڭنى① جىق يەپ.
تويغۇزدى بۇ قۇمۇلنىڭ،
خەلقىنى دېدۇرۇپ «خەپ!»

ئۆزى، چېرىكى ئوغرى،
ئۆتتى قۇمۇلغا زورى.
ئاخىرى بېشىغا چىقتى،
پەن ياۋلەن② نىڭ زوھۆرى.

---

① لەڭ ــ بۇ يەردە فېئودال ھۆكۈمەتنىڭ دېھقانلارغا سالغان ئاشلىق سېلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

②پەن ياۋلەن ــ (پەنلە بىر ئىسمى پەن دۇيلىڭ) سىياسىي ئۆزگىرىش قىلىپ، ياڭ زېڭشىنى ئۆلتۈرتكەن كىشى.

ھەممىنى قۇلۇم قىلسا،
ھاۋالدەك زۇلۇم قىلسا.
دەپسەندە كۆڭلۈم قىلسا،
ۋىجدان قانداق چىدىغاي!

دەرد ئۈستىگە دەرد كەلدى،
كەلگەندىمۇ زەپ كەلدى.
زەرداپ تۆشتى يۈرەككە،
بۇ جان قانداق ھايلىغاي.

بۇنىڭدىن چوڭ بالا يوقتۇ؟
بۇ دەردكە داۋا يوقمۇ؟
نە قىلماق كېرەك ئەمدى،
ئىسسىق جېنىم، ھالىماي.

ھەممىزنى پەيلى بىر،
نېمە دېسەك دەيلى بىر،
قول قوشتۇرۇپ لەبەي! دەپ،
نە قىلسا قاراپ تۇرماي.

كېلىدۇ ئاشۇنداق كۈن،
كال سىقىلىپ چىقماس ئۈن.
پۇشايمانغا قاچا يوق،
جان قويار يەر قالمىغاي.

كۆيگۈر ئىچىپ كۆزۈڭنى،
تونۇتۇپ قوي ئۆزۈڭنى،
قاچان بولسا بىر ئۆلۈم،
غەيرىتىڭدىن ئايلىناي.

غەيرىتىڭدىن ئايلىناي①

كۆرمەك نېسىپ بولۇرمۇ،
كۈنىنىڭ جامالىنى ۋاي.
كۈن ئولتۇرۇپ قۇ كەتتى،
چىقمايدىغۇ ئەجەب ئاي؟

ئاپتاپقۇ كەتتى قولدىن،
ئۈمىد يوق② يەنە ئايدىن.
تۆت ئەتراپقا باقسام مەن،
زۇلمەتتە قالغان ھەر جاي.

كۈنىنىڭ ئىشى بۇ بولسا،
تۈنىنىڭ ئىشى ئۇ بولسا.
يوللار ئېگىز-پەس بولسا،
قەدەمدە بىر يىقىلغاي.

زەپت ئالسا ئەزىز تەننى،
غەم قىرشىسا ۋەتەننى.
كۆر پۈتتىكى كىشەننى،
قانداق قىلۇر يىقىلماي.

① بۇ شېئىر «بۇلاق» مەجمۇئەسىدە «زۇلۇمغا قارشى» دېگەن ماۋزۇ بىلەن ئېلان قىلىنغان. ئەسلى قول يازمىدا ماۋزۇ بولمىغاچقا شېئىرنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى ماۋزۇ قىلدۇق.

② ئۈمىد يوق — بۇ سۆز يەنە بىر ۋارىيانتىدا «نېسىپ يوق» دېيىلگەن.

ئىشقى مۇھەببەت ①

سەن ـ سەن يۈرەككە ئوتلارنى سالغان،
ئەقلى ھوشۇمنى سۆز بىلەن ئالغان.
مۇھەببەت سازىن خۇش ئاۋاز چالغان،
باقمامسەن قىيا، ۋاي سەتەڭ بالىخان.

چەندى ـ يالغان، جاۋاب بەر ئۆزۈڭ،
ياغدەك ياراشۇر ھەسەلدەك سۆزۈڭ.
جانلارنى ئالغان بۇلاقتەك كۆزۈڭ،
سەندۇرسەن مىنىڭ بەخت يۇلتۇزۇم.

دەردىڭدە كۆڭۈل ھەر كۈنى غەمدە،
ئىسسىت، گۈل ئۆمرۈم ئۆتەمدۇ غەمدە،
كەبەڭگە بىقىپ، كۆزدىن ياش ئېقىپ،
ساقلارمەن جانىم ھەر بىر قەدەمدە.

قىلغىل ئىلتىپات، كۆرمە بىزنى يات،
ھالىم خەتەردۇر يېتىشكىل پات ـ پات،
كۆرۈپ بويۇڭنى، سۆيدۈم خۇيۇڭنى،
كۆيگەن يۈرەكنى ئەيلىگىل بىر شاد.

---

① بۇ شېئىر 1944- يىلى كۆچۈرۈلگەن نۇسخا بويىچە ئېلىندى. «بۇلاق»، «تارىم» ژۇرناللىرىدا مەزكۇر شېئىرنىڭ يەنە باشقا ۋارىيانتلىرىمۇ ئېلان قىلىنغانىدى. بۇ نۇسخىلار ئىچىدە ئاز ـ تولا پەرق بار.

ياز تۈنى①

ياز كۈنى كۈندۈز قىزىق، بولغاي ھاۋا ئىسسىق ۋە تار،
ھەر كۈنى ئاخشامنى كۆپ جان خالىغاي بىئىختىيار.

كېچە ھەر كىم ئۆگزىسىدە تاغ شامالىغا قاراپ،
«گەل، جېنىمنىڭ راھىتى» دەپ تەلمۈرەر بەك ئىنتىزار.

كۆك يۈزى ساپ، ئاندا يوق تاپ، پارچە يۇلتۇزلار يېقىن،
شۇل يىراقتىن خوپ يېقىنلاشقانغا ئوخشاش پارقىرار.

ھەر كىشى بۇ خۇش ھاۋا ئاستىدا خۇشاللىق ئىلە،
كەپلىشىپ ياندا يولداشى بىلەن كۆڭلىن ئاچار.

بار مەگەر شائىر غېرىب، يالغۇز ياتۇر كۆككە قاراپ،
كۆكتە يۇلتۇزلار يانار، يەردە پەقەت شائىر يانار...

① بۇ شېئىرنىڭ يەنە بىر ۋارىيانتى «تارىم» ژۇرنىلىدا (1979-يىل 12-سان) ئېلان قىلىنغان. مەزكۇر ۋارىيانت كېيىن تۈزىتىلگەن يازما مەتنى بويىچە ئېلىندى.

يېقىن بولدى

ھاۋا ئۆزگەردى ئەي دوستلار، بىلمەسەن قايسى چاغ بولدى؟
ئۇزۇن ياز مەۋسۇمى ئۆتتى، بۇ زالىم قىش يېقىن بولدى.

تېخى ئۇخلاپ ئاچالماي كۆز، ياتۇرسەن نېمە بولغاندۇ؟
ئايا ئىخۋان①يېقىندۇر قىش، يېقىن بولدى، يېقىن بولدى.

تەۋەككۈل بىرلە ئۇخلاپ، ياخشى پۇرسەتلەر كېتىپ قالدى،
تەۋەككۈل ۋاقتى ئۆتتى، ئىشلىمەس كۈنلەر يېقىن بولدى.

يا تۇرسەن ئۇيقۇ-غەپلەتتە، ئۆلۈكتەك قىمىرلىمايسەن ھېچ.
تەۋەككۈل بىرلە ياتساڭ، قار باسار تۈنلەر يېقىن بولدى.

سېلىپ ئالۋاڭ يېغىپ كەتسە، تېپىش پاختا بولۇر مۇشكۈل،
ھېلىھەم كەتتى تۇ، ئېرخۋا كېتىش سەنخۋا ② يېقىن بولدى.

ھارارەت بەرمىگەي سەنخۋا، لېكىن جانغا بولۇر داللا،
قوپۇڭلار! بۇنىڭ كېتىشى ھەم يىراق ئەمەس يېقىن بولدى.

قوپۇڭلار ئەي بۇرادەرلەر، ئۆلۈشكە بارمۇ مەيلىڭلەر،
كىرىشكە ئاز قالدى تۇ، ئېرجيۇ، كىرىش سەنجيۇ③يېقىن بولدى.

---

① ئىخۋان — قېرىنداش.
② تۇ، ئېر، سەنخۋا — كېۋەزنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى تېرىلىشى.
③ تۇ، ئېر، سەنجيۇ — كۈن توختىغاندىن كېيىن باشلىنىدىغان بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى چىلە.

تۈنلەردە دائىم تارتۇرمەن ۋايىم،
دەردىڭ قىلىپتۇر دوزاقنى جايىم،
كۆيدۈم، كۈل بولدۇم، سۆيدۈم قۇل بولدۇم،
كەلتۈر يادىڭغا بىزنى، هەم جانىم.

سەن بىر قىزىل گۈل، شائىرلىق بۇلبۇل،
تۈنلەردە سايرار دەردىڭدە غۇلغۇل.
بىزنى ئۇنۇتما، كۆڭلنى قۇرۇتما،
ئۇيغۇر بىچارە بولدى ساڭا قۇل.

نەقىلاي

دوستلىرىم، يورۇمىغان زۇلمەت زامانىنى نەقىلاي،
باسقىلى بولماس تىنكەنلىك بۇ زامانىنى نەقىلاي.

چەرخى گەردۇن تەسكىرى بىلمەك كېرەك يارانلىرىم،
تەسكىرى چەرقلىق بولۇپ قالغان زامانىنى نەقىلاي.

ئەي پەلەك، ساڭا قاراپ چەرخ ھەم تەتۈر بولدى راۋان،
يول تونۇپ يۈرالمىغان قارغۇ زامانىنى نە قىلاي.

نەگە بارساڭ بارچىنىڭ ئاغزىدا بار دەردى ۋەتەن،
ھاردۇقى، تىنىبى يوق، دەردلىك زامانىنى نە قىلاي.

سۆزلىگەندە ئۇشبۇ كۈندە بارچە خەلق ئاغزىدا بار،
سۆزلىسەم قەلبلىرى پارچە يارانىنى نە قىلاي.

بۇلبۇل بىلەن قارغىنى بىل پەرق قىلماس ھېچكىشى،
بۇلبۇلى بىچارىگە زىندان جاھانىنى نە قىلاي.

بۇلبۇل ھەم ئىلاجىسىز يۈرۈر بۇ كۈندە باغ ئارا،
سامىئى① بۇلبۇلمۇ يوق، مۇنداق زامانىنى نە قىلاي.

ئەي پەلەك، سەندىن شىكايەت ئېيتىدۇر بۇ ئۇيغۇرى،
يەتمىسەڭ ھالىمغا سەن سەندەك زامانىنى نە قىلاي.

---

① سامىئى — ئىشىتكۈچى، تىڭشىغۇچى، خەۋەردار.

قوپۇلا، جان قايغۇسىن ئەيلەڭ، ۋاقىت ئاز بولسا ھەم باردۇر،
بۇ پۇرسەت كەتسە قولدىن، جاننى بۇ قىش توڭلىتۇر بولدى.

ئىشتمەيسەن بۇرادەرلەر، قۇلاقلار پەردىسى ساقمۇ؟
كېكىرتەك جىق قىچقىرىپ يىرتىلىشقا ھەم يېقىن بولدى.

ھىجران①

(مۇسەددەس)

گۈل يۈزى، شېرىن سۆزى، قىلدى مېنىڭ ئەقلىمنى لال،
بىر چىرايلىقكى ئاجايىپ بىر تاماششايى جامال،
ھۆسنىگە گەپ يوق يەنە ئاندا تولۇق ئەردى كامال،
نەقش قىلمىشكى ئەجەب قۇدرەت قولى جەللۇ - جالال،
سۈرىتى ھەيرەت نېشىن زېھنىمنى قىلمىش ئىشتىغال،
قالمىدى مەن خەستىدە ئەمدى قىمىرلاشقا ماجال.

ئەۋرىشىم يۇمشاقلىقى قۇندۇزغا ئوخشاش قارا ساچ،
ئاق، سۆزۈك يۈزلۈك يەنە ئالما مەگزىلىكتۇر قۇياش،
قارا كۆز يادەك مۇقەۋۋەس، يېڭى ئايدەك قارا قاش،
قۇرۇماس يادى بىلەن ئىككى كۆزۈمدە ئەسلى ياش،
ئوتىدا كۆيمەكتىن ئۆزگە تاپمىدىم ھېچبىر ئامال،
«ھەجرى دوزاختىن يامان» دەپ راست ئىكەن ئوشبۇ ماقال.

سېنىڭ ئوتۇڭدا كۆيۈپ جىگەر - يۈرەك بولدى كاۋاپ،
قاپلىدى تېنىمنى سانچىق، كۆن - تۈنى ھالىم خاراب،
تەلمۈرۈپ يولۇڭغا قاراپ، كۆزلىرىم كەتتى قاماپ،
خاس بىل، خاھ بىلمىگىل، قويدۇم ساڭا جانىنى ئاتاپ،

① بۇ شېئىر «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1981 - يىللىق 9 - سانىدا «ئىشقىدىن پەرياد» دېگەن ماۋزۇ بىلەن بېسىلغان. مەزكۇر نۇسخا خەلق قولىدا ساقلانغان يازما مەنبەدىن ئېلىندى.

چىراغ①

تۈننى كۈندۈزدەك قىلۇر خۇددى گۆھەر بۇ چىراغ،
نۇرىنى ئالغان قۇياشتىن نۇرى جەۋھەر بۇ چىراغ.

قاپقاراڭغۇ تۈندە نۇرىنىڭ مەنبەئىدۇر بۇ چىراغ،
تۈندە يول تېپىپ مېڭىشنىڭ مەشئەلىدۇر بۇ چىراغ.

تۈندە قەلەم تۇتقىلى بولماس يوقالسا بۇ چىراغ،
قانچە يازسام يەنە قاينار دەرد تېگىدىن ئىشتىياق.

ئابدۇخالىق كۈن ـ تۈنى ئويغۇدىن بىدارىسەن،
خۇددى بىر پەرۋانىسەن، كەتمە، هامان نۇردىن يىراق.

---

① بۇ شېئىر شائىرنىڭ لامپا شېشىگە كېيدۈرۈلگەن تەخەزگە يېزىپ قالدۇرغان قوليازمىسى ئاساسىدا كېيىن كۆچۈرۈۋېلىنغان نۇسخىسى بويىچە ئېلىندى. بۇ شېئىر «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان بۇ نۇسخىلار ئوتتۇرىسىدا قىسمەن پەرقلەر بار.

مەرسىيە①

ياخشىلاردىن ياخشىراق بىر ببباھا يولداش ئىدىڭ،
مەجنۇننىڭ لەيلاسىدەك دەرداش ئىدىڭ، سىرداش ئىدىڭ.

بۇ جاھاننىڭ لەززىتىگە سەن ئىدىڭ تەم بەرگۈچى،
ھەر گۈزەل بىر مەنزىرە بولسا ئاڭا يەم بەرگۈچى.

جۇملە خىشتۇ ئەقرىبا، خەلق ساڭا مەپتۇن ئىدى،
چوڭ - كىچىك ياخشىلىقىڭدىن بارچىسى مەمنۇن ئىدى.

ئاي ئىدى ئىسمىڭ سىنىڭ ئاي دېمەك لايىق ئىدى،
ئاي دېمەك بەلكى كېلىشمەس، كۈن دېمەك مۇۋاپىق ئىدى.

قىلمىدى بۇ ھالىڭا دەۋران تەھەممۇل ئاقىبەت،
سالدى ئاغرىقنى تېنىڭگە كەتتى سەندىن ئافىيەت.

ئىنقىلاب بولدى، لەتىف جىسمىڭدا چىقتى ئىختىلال،
بارچىنىڭ كۆڭلى سېنىڭ ھالىڭغا جىق بولدى مالال.

ئافىيەت بەرگىل خۇدا دەپ كېچىلەر قىلدۇق دۇئا،
ئاقىبەت قىلدى ئىجابەت ياخشى ئەكسى مۇددىئا.

---

① بۇ مەرسىيەنى شائىر رەپىقەسى ئايىمخاننىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ يازغان. خەلق ئىچىدە ساقلانغان يازما مەنبە بويىچە ئېلىندى.

ئاشىندۇ باغرىڭ سېنىڭ قىلمىغىل مۇنچە ئۆۋال،
چاقناپ چولپان، ئاتار تاڭ ئۇچۇقۇر زۇلمەت زاۋال.

نە كۈنلەر ئېردى ئۇل كۈن، جانان بىلەن مەن ئىدىم ھەمراھ،
چۈنانى ئۇل مەلىكە، تاج-تەخت، مەن ئىدىم بىر شاھ،
ماكانىم ھۆسنىگە يوق تەڭ، يېتەلمەس پىردەۋسىمۇ ھەتتا،
جاھانغا كەتكەنىدى داڭ، كېيىپلەر چۆشمىگەن ئەسلا،
ئەركىلەپ ئۆسكەنىدىم، ھەممە يەردە بىمالال،
ھەق ئاتا قىلغانىدى تارىختا چوڭ قۇدرەت، كامال.

ئايرىلىپ سەندىن ئىسىت! ۋەيرانە بولدى خانۇمان،
باغلىرىم دەپسەندە بولدى، چەيلىدى، يېدى قاۋان،
ھەممە يەرگە يامرىبان، بەرمەس ئارام ئىلان-چايان،
مىسلى بولدى بىر قىيامەت، كۆز ئالدىمدا بۇ جاھان،
كەل جېنىم ھالىمغا باق، نە چارە ۋە نەدۇر ئامال،
قاتتى باشىمغ ئىچى-تېشى، ئىشقىڭدىمەن ئاشفتە ھال①.

ئەي بۇرادەرلەر كۆرۈپ ھالىمنى، ھاڭ-تاڭ قالمىغىل،
نېمە بولدى بۇ جاھان دەپ سۆزلىمەي ھاڭۋاقمىغىل،
كەلسە قولدىن مەرھەمەت قىل، تاشقا ئوخشاش قاتمىغىل،
ۋىجدانىڭنى ئاخىرى يۈتمەس ئازابقا سالمىغىل،
ئابدۇخالىق، خانۇمانىڭنى بىزەت، قولۇڭغا ئال،
«ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار» قوپ باھار سازىنى چال.

1929-يىل

① ئاشفتە — تازا ھاياجانلىنىش، خۇمار بولۇش، ئىشق ئوتىدا كۆيۈش.

غۇنچىغا كىم ئاغرىماس، كەتسە ئېچىلماستىن قۇرۇپ،
ياكى بىر ياش گۈل تۇزۇپ كەتسە ئېچىلماستىن تۇرۇپ.

گۈل ئىدى، كەتتى لېكىن شاخىدا خارە يوق ئىدى،
مۇھەببىتىدىن ئەسلى دىلدا زەررە يارە يوق ئىدى.

تاشلىدىڭ جىسمەن گۈلۈم، روھەن ھامانە بىرگە بول،
ھەم يىراقتۇر، ھەم ئېغىر تۇرمۇشتا قالغان ئۇشبۇ يول.

بار ئىدى شائىر سۆزى: «سۇندى قاناتىم قايرىلىپ».
توغرا چىقتى ئۇشبۇ سۆز، قالدۇق سېنىڭدىن ئايرىلىپ.

قىزغىنىشتۇر ھالىمىز ئېخى يەنە تەدبىرى يوق،
ھەقنىڭ ھۆكمى بىر بولۇر، ئەسلا بۇنىڭ تەخىرى يوق.

ئاپىرىن شائىر فۇزۇلى، قۇددۇسوللا ئاپىرىن①

....

يېشى يىگىرمە تۆت ئىدى مەرھۇمەنىڭ ئەمدى بۇ يىل،
ئايرىلىپ قانداق چىدار، قانداق قىلار ئەمدى بۇ دىل؟

مىڭدە ئۈچيۈزدۇر قىرىق توققۇز بۇ گۈل سولغان سەنە.
ئەمدى كەلمەس بۇ جاھانغا، بۇ سۈپەتلىكتىن يەنە.

ماھى زۇلقەئىدە ئىدى يەتتە ئىدى ماتەم كۈنى،
شەنبە كۈنىنىڭ چىقىشى، يەكشەنبە كۈن كىرگەن تۈنى.

---

① بۇ بېيتنىڭ ئىككىنچى مىسراسى مەنبەدە ئېنىق ئەمەس. بۇ يەردە ئاپتور ئەزەربەيجان شائىرى فۇزۇلىنىڭ «مۇھەببەت بىر بەلادۇركىم گىرىپتار بولمىغان بىلمەس» دەپ باشلىنىدىغان غەزىلىگە ئىشارە قىلسا كېرەك.

ئەيلىدۇق ھەققىڭدە بىز، ھەقتىن تەلەپلەر ئۈن قىتىپ،
بولدى ھالىڭ ئۆزگىچە، كۈنىنىڭ بېشىغا كۈن پىتىپ.

گىرچىكى ئايات ئىلە كۆكتىن ساڭا كەلدى نىدا،
قىلمىدىڭ بىردەم تەۋەققىپ ئاقىبەت بولدۇڭ جۇدا.

ئاھلەر، پەريادلەر چىقتى پەلەكلەرگە بىر ئۈن،
كەلمىدىڭ قايتىپ ئەجەب، كەلمەمدۇ ھېچ رەھمىڭ بۈگۈن.

ھەقلىقدۇر سەن، چۈنكى ئالىي روھىڭغا يەر تار ئىدى،
ئالىي روھلار يەر يۈزىدە تۇرمىقى چوڭ ئار ئىدى.

يەر يۈزىدە ئەمدى سەن بىرلە كۆرۈشمەكلىك ماھال،
خوش سىنىڭ روھىڭغا ئەمدى ياخشىلىق بىرلە ئاتال.

ياخشى ۋەسپىڭ تا، قىيامەتكە قەدەر تىلدا بولۇر،
خاس ساڭا بولغان مۇھەببەت تا ئەبەت دىلدا بولۇر.

ھەم سەپەر ئەتتىڭ تەرەپپال يولدا بىزنى تاشلىدىڭ،
ئول ئازابلارنىڭ يامانراقى پىراقنى باشلىدىڭ.

كۆرسە مەجنۇن ئۇشبۇ ھالىمنى تېخى① مەجنۇن بولۇر،
ياكى پەرھاد كۆرسە ھالىمنى يامان مەھزۇن بولۇر.

سۇ بولۇر ئەھۋالىمە ھەر تاش يۈرەكلەرنىڭ ئىچى،
چىدىغاي قانداق بۇڭا زەررە مۇھەببەتلىك كىشى.

① يەنە بىر ۋارىيانتىدا «يەنە» دېيىلگەن.

فۇنچىغا كىم ئاغرىماس، كەتسە ئېچىلماستىن قۇرۇپ،
ياكى بىر ياش گۈل توزۇپ كەتسە ئېچىلماستىن تۇرۇپ.

گۈل ئىدى، كەتتى لېكىن شاخىدا خارە يوق ئىدى،
سۆھبەتىدىن ئەسلى دىلدا زەررە يارە يوق ئىدى.

تاشلىدىڭ جىسمەن گۈلۈم، روھەن ھامانە بىرگە بول،
ھەم يىراقتۇر، ھەم ئېغىر تۇرمۇشتا قالغان ئۇشبۇ يول.

بار ئىدى شائىر سۆزى: «سۇندى قاناتىم قايرىلىپ».
توغرا چىقتى ئۇشبۇ سۆز، قالدۇق سېنىڭدىن ئايرىلىپ.

قىزغىنىشتۇر ھالىمىز تېخى يەنە تەدبىرى يوق،
ھەقنىڭ ھۆكمى بىر بولۇر، ئەسلا بۇنىڭ تەخىرى يوق.

ئاپىرىن شائىر فۇزۇلى، قۇددۇسۇللا ئاپىرىن①

....

يېشى يىگىرمە تۆت ئىدى مەرھۇمەنىڭ ئەمدى بۇ يىل،
ئايرىلىپ قانداق چىدار، قانداق قىلار ئەمدى بۇ دىل؟

مىڭدە ئۈچيۈزدۇر قىرىق توققۇز بۇ گۈل سولغان سەنە.
ئەمدى كەلمەس بۇ جاھانغا، بۇ سۈپەتلىكتىن يەنە.

ماھى زۇلقەئىدىگە ئون يەتتە ئىدى ماتەم كۈنى،
شەنبە كۈننىڭ چىقىشى، يەكشەنبە كۈن كىرگەن تۈنى.

---

① بۇ بېيىتنىڭ ئىككىنچى مىسراسى مەنبەدە ئېنىق ئەمەس. بۇ يەردە ئاپتور ئەزەربەيجان شائىرى فۇزۇلىنىڭ «مۇھەببەت بىر بەلادۇركىم گىرىپتار بولمىغان بىلمەس» دەپ باشلىنىدىغان غەزىلىگە ئىشارە قىلسا كېرەك.

ئەيلىدۇق ھەققىڭدە بىز، ھەقتىن تەلەپلەر ئۆن قېتىپ،
بولدى ھالىڭ ئۆزگىچە، كۆننىڭ بېشىغا كۆن پېتىپ.

گىرجىشى ئايات ئىلە كۆكتىن ساڭا كەلدى نىدا،
قىلمىدىڭ بىردەم تەۋەققۇپ ئاقىبەت بولدۇڭ جۇدا.

ئاھلەر، پەريادلەر چىقتى پەلەكلەرگە بىر ئۆن،
كەلمىدىڭ قايتىپ ئەجەب، كەلمەمدۇ ھېچ رەھمىڭ بۆگۈن.

ھەقلىقدۇر سەن، چۈنكى ئالمي روھىڭغا يەر تار ئىدى،
ئالمي روھلار يەر يۈزىدە تۇرمىقى چوڭ ئار ئىدى.

يەر يۈزىدە ئەمدى سەن بىرلە كۆرۈشمەكلىك ماھال،
خوش سېنىڭ روھىڭغا ئەمدى ياخشىلىق بىرلە ئاتال.

ياخشى ۋەسپىڭ تا، قىيامەتكە قەدەر تىلدا بولۇر،
خاس ساڭا بولغان مۇھەببەت تا ئەبەت دىلدا بولۇر.

ھەم سەپەر ئەتتىڭ تەرەپپال يولدا بىزنى تاشلىدىڭ،
ئول ئازابلارنىڭ يامانراقى پىراقنى باشلىدىڭ.

كۆرسە مەجنۇن ئۇشبۇ ھالىمنى تېخى① مەجنۇن بولۇر،
ياكى پەرھاد كۆرسە ھالىمنى يامان مەھزۇن بولۇر.

سۇ بولۇر ئەھۋالىمە ھەر تاش يۈرەكلەرنىڭ ئىچى،
چىدىغاي قانداق بۇڭا زەررە مۇھەببەتلىك كىشى.

---

① يەنە بىر ۋارىيانتىدا «يەنە» دېيىلگەن.

بىۋاپا①

ھېچكىشى مەندەك يەنە بۇ دەردكە دۇچار بولمىغاي،
كۆڭلى قارا بىۋاپاغا ھېچنىمە كار قىلمىغاي.

بولسا بولغاي مىڭ بالاغا مۇپتىلالا ئەمما—لېكىن،
تاش بېغىرلارنىڭ ئوتىغا ئەسلى گىرىپتار بولمىغاي.

ئىشق ئوتىدا كۆيگۈچە خۇمدانىدا كۆيگەن ياخشىراق،
بىۋاپا يارنىڭ ئوتى دوزاختا بولغاي-بولمىغاي.

كۈن-تۈنى ھېچ ئۇيقۇ يوق، كۆيۈك ئازابى قىينىدى،
تەلۋە بولدۇم يا ساراڭ، ھالىمغا باققاي-باقمىغاي.

يارسىز ھەر مەنزىرە كۆڭلۈمگە خۇش ياقماس مېنىڭ،
مەجنۇنى دەشتنى كېزىپ، لەيلانى تاپقاي-تاپمىغاي.

بىر كۆرۈپ قالدىم نەكۈن، ئىككىنچى نېسىپ بولمىدى،
ئۈز ئۈمىد دېسەم كۆڭۈلگە، تېخىمۇ يالتايمىغاي.

بىۋاپا، كۆڭلى قارا نە بولدى يارىم دېمىدى،
ئۆمۈر باھارىم پەسلى كۈز، يامغۇرى ياغقاي-ياغمىغاي.

بۇ شېئىرنىڭ مىلادى 1946-يىلى (مىنگونىڭ 35-يىلى 1-ئاي) كۆچۈرۈلگەن تۇرپاندىن تېپىلغان يەنە بىر نۇسخىسىدا مۇنداقمۇ يېزىلغان:

① بۇ غەزەل خەلق قولىدا ساقلانغان كۆچۈرمە نۇسخىسىدىن ئېلىندى.

ياش ئېلىپ كەتتى خۇدا، بەك قىسقا قىلدى ئۆمرىنى،
جەننەت ئىچرە ئەيلىسۇن ئالتۇن سارايدا ئورنىنى.

بەندىلىك بىزلە ئەگەر بولسا ئۇنىڭدا مەئسىيەت.
سەن غەفۇردۇرسەن خۇدايا ئەيلىگەيسەن مەغپىرەت.

قىل ئىجابەت ئۇيغۇرۇڭنىڭ دۇئاسىنى ئەي خۇدا،
روھىنى شاد ئەيلىگىل، بەرگىل ئاڭا خەيرۇل جازا.

ئۈمىد كەبەم

يار ئۇتۇگدا مەن يىنىپ،
كۆيدۇم، قىزىل چوغ بولدۇم.
بۇ ئوتقا مىنى تاشلاپ،
جانان قايان يوق بولدۇڭ.

ھەر كىچە تاڭ ئاتقۇچە،
يادىڭ بىلەن مەن ئويغاق.
ئاسماندىكى يۇلتۇزلار،
بۇ ھالىم ئۈچۈن ئايغاق.

بىرمۇ كەلمىدىڭ يارىم،
مەلۇم بولمىدى ھالىم،
ئەندىشىمۇ قىلمامسەن،
تۇتمىسۇن دەپ ئۇۋالىم.

كەتكەندە كۆزلۈك بىلەن،
ھەم تاتلىق سۆزلۈك بىلەن،
سۇغۇرۇپ ئىلىپ كەتتىڭ،
يۈرىكىمنى ئۆزلۈك بىلەن.

بارىڭ ئۇنتۇلۇپ قالدۇق،
يولۇڭغا قاراپ قالدۇق،

كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس

مەنزىلى مەقسەت ئۇزاق، تېز ماڭمىدى مىنگەن ئۇلاغ،
تاش قۇراملىقتا مېڭىپ، ئاسقاپ يامان بولدى ياداپ.

ئازغىنا بىر ئىستىراھەتنى قىلاي ھاسىل دېسەم،
ھېچ ئارام بەرمەس ماڭا تۆت تەرەپتىن ئىت قاۋاپ.

گاھى ئۇخلارمەن مۇھىت ئاتلاسىدا بىر كېمىگە،
تىغ كەبى دولقۇن ئىچىدە خەس كەبى ھالىم خاراب.

بىر چۆكۈپ بىر چىقىمەن، تۇنجۇقۇپ بىر تىنىمەن،
كۆرۈنەر ساھىل قاچان، دەپ كۆزلىرىم كەتتى قاماپ.

ھەققە باغلىدىم دىلىمنى، ئىشقا سالالماي تىلىمنى،
زوقلىنىپ سوقۇر يۈرەك، مىڭ پارە قىلسىمۇ چاناپ.

جان ئۆلۈم خەۋپىدە قالدى، كۆزلىرىمدىن ياندى ئوت،
ئۆلمىسەم غازى ئەگەر، ئۆلسەم شېھىتلەردىن ھېساب.

ئېقى ئاق، قارىسى قارا، ھەرگىزمۇ ئاق بولماس قارا،
ئاجرىسۇن مىستىن تازا ئالتۇن كۆيۈپ ئوتتا چىداپ.

كۆرگۈلۈكنى كۆرگۈلۈك، يا ئابدۇخالىق ئۆلگۈلۈك،
ئىككىنىڭ بىرىگە تۇرماق، ھەر جانغا بولسۇن شۇ خىتاب.

1930 - يىل

دادا! دەپ ئىشقىڭدا ئەمدى،
پەرياد نەغمىسىن چالدۇق.

يار دەردىڭ ئۈچۈن پەرياد،
تۈنلەردە چېكىپ ۋاي داد.
ئاھىم قىلمىدى تەسىر،
ۋاي دادىم، ساڭا ۋاي داد!!...

ئەي مېنىڭ ئۈمىد كەبەم،
ئېچىلمامسەن ئەلەم چەكسەم،
چىقتى يەنە ئاۋازى،
ئېلىپ سازىمنى چەكسەم.

كەلتۈر يادىڭغا جانىم،
قىل خەۋەر تۇرغان جايىڭ،
بۇ بىچارە غېرىبىنى،
سالما ئازابقا دائىم.

ئۇيغۇر زارۇ زار قاخشار،
ۋاپا قىلمىغاچ ئۇل يار،
قەپەزدىكى بۇلبۇلدەك،
ھەسرەت ئەلىمىم ئارتار.

مەن زېرىككەندە قەلەم ئەڭ ياخشى بىر سازىم مېنىڭ،
ئېيتىڭىزچۇ، ئۇشبۇ تۇرمۇش تەڭ ئەمەسمۇ خان بىلەن.

ئابدۇخالىق ئۇشبۇ يولدىن قايتما باشىڭ كەتسىمۇ،
ئەلنى قىل غەمدىن خالاس قىلىچنى بوياپ قان بىلەن.

كۆڭۈل خاھىشى

تاغ ئېگىزلىكتىن چىقارماس ئات، مەگەر ئۇ كان بىلەن،
سۇتىرەنلىكتىن چىقارماس نام شۆھرىتى مارجان بىلەن.

تۇرمۇشۇم، تۇرغان ئۆيۈم ئاۋۋال قاراشقا بەك تۆۋەن.
تۆت تەرەپكە تارىتۇر خۇش ھىد مەگەر ۋىجدان بىلەن.

سۆزلىشىشكە، سىردىشىشقا چىن يىگىت، مەردلەر كېرەك،
قىلمىغايمەن ئاشنالىق ئەقلى كور نادان بىلەن.

قاپقاراڭغۇ تۈندە يالغۇزلۇقتا ھەمرادۇر چىراغ،
ھەر تەرەپكە نۇر چاچۇر ئىلمىي ھەم ئىرپان بىلەن.

شۇندا كۆز ئالدىمدا ئايان تاغۇ دەريا، گۈل - چىمەن،
تۇپرىقى كۆزلەرگە سۈرمە، تەرىپى داستان بىلەن.

تولغىنىپ ئىڭرايدۇ ئەل - يۇرت، زالىمنىڭ زۇلمىدىن،
چىن يىگىتلەر، ئەزىمەتلەر قۇتقۇزۇر ئىمكان بىلەن.

كۆڭلۈ تۈن ھېچ ئۇيقۇ يوق، ۋىجدان ئازابى يىدىنچۇ،
ئەلنى ئويغاتماق تىلەك، تاڭدا بىر چوقان بىلەن.

بىر كۆرۈپ ئۆلسەم يۈزۈڭنى مەندە ئارمان قالمىغاي،
كەلمىگەي تەرىپكە تىل، كۆڭلۈم بەسى ئاۋارىدۇر.

ئاڭلىغاچ بۇ زارىنى ئىنساپقا كەلگەيمۇ پەرى،
چۈنكى ئاندا بىر مىجەز بار، زالىمى خۇنخارىدۇر.

كۆيگىنىم گۇناھ بولۇپ، دوزاختا كىرسەم ئاقىبەت،
دوزاخ ئىچرە سەن ئۈچۈن كۆيمەككە جان تەييارىدۇر.

ئىستىگەننى ئىستىمەيدۇ بۇ كۆڭۈلنىڭ خاھىشى،
ئىستىمەسنى تولا ئىستەپ يىگىنىم ئازارىدۇر.

ھەقىقەت لازىمى ئاچچىق، سەپەر مۈشكۈل، يول ئۇزۇن،
ئاقسا قان، كېسىلسە باش، دىدار تەلەپ قارارىدۇر.

ئابدۇخالىق قىل پىدا جان، بەلباغنى ئالماپ ئىككى چىڭ،
«جاندىن كەچ جانانغا يەت» بۇ بىكمۇ ئەلا چارىدۇر.

ئارمان①

ئەي گۈلۈم كەلگىل يېقىن، لۇتفىڭ ماڭا دەركاردۇر،
شائىرىڭ بىسىيار خەتەردە ھەم ئۆزى بىماردۇر.

ئىشقى كويىدا مېنىڭ ھالىم يامان، بولدى يامان،
مۇنچىلىك ئاۋارە قىلغان ئاي يۈزۈڭ رۇخساردۇر.

مۇمكىن بولغايمۇ سېنىڭ ئىشقىڭدا ھېچ يالتايمىقىم،
بۇ خىيال مىڭ كەررە ئۆلمەكتىن يامانراق كاردۇر.

بىر بېقىپ، ئىككى قاراپ ئۇتقا گىرىپتار ئەيلىدىڭ،
ئەمدى باقمايسەن قاراپ، باقسام دىلىڭ ئەغياردۇر.

ساڭا لايىقمۇ غېرىب بىچارىگە قىلماق جاپا،
قىلمىغىڭغا جان پىدا، كەيپىم ئەجەب خۇماردۇر.

سەن بۇ دىلنى خەستە قىلما، ھېچ كېلىشمەيدۇ ساڭا،
زۇلمى قىلماقلىق ساڭا ھېچ بىر يېپىشماس ئاردۇر.

قىلما ناز جانىم چىقار، بابۇ كەرەم ئاچقىل ماڭا،
جان خەتەرلەر خەۋپىدە، كۆڭلۈم تەلەپ دىداردۇر.

---

① بۇ شېئىر «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1981 - يىللىق 2 - سانىدىمۇ ئېلان قىلىنغان. مەزكۇر نۇسخا خداق قولدا ساقلانغان يازما مەنبەدىن ئېلىندى.

زامانە زورۇ زومىۇلىڭ، تاماشا ھەم راسا كورنىڭ،
خېرىدارىنى خۇش قىلدى ياراپ مالى تۆھمەتخورنىڭ،
مەردگە چاپلىماق بوھتان كەسپىدۇر قەسەمخورنىڭ،
ھامان تەتۈرسىگە ماڭدى پەلەك «پېشانىسى شور» نىڭ
خەپ! ياقاڭدىن ئالمىسام، ئالۇرمەن تاڭلا، قىيامەتتە.

نەقىلاي، ئەي ئاداش، بەر مەسلىھەت، كېڭىشەيلى بىز،
زۇلۇم زەنجىردىن ئۈزۈپ-پاچاقلاپ، ەېڭمىشقا يول ئاچايلى تېز،
دېدى: «تەقدىر ئىلاھى شۇ، بەندە قولىدىن ئىش كەلمىگەي ھەرگىز»
دېدىم: «ناھەقنىڭ ئالدىدا ھەققانىيەت قانداقمۇ پۈككەي تىز»
ئۈيۈشۈپ بىر يەرگە باش قوشماي ئۆتتۈر كۈنلەر جاھالەتتە.

ئەزەلدىن ئۇيغۇر، ئىقبالىڭ سېنىڭ شۇنداق قارا كەلدى،
يۈرەك بۇ دەمگىچە ساقسىز، جاراھەتتە يارا كەلدى،
نېمانچە كۆتۈرەلمەسلىك ئەلەملىك ماجىرا كەلدى،
ھەق ئۈچۈن ئاچساڭ ئېغىز، كۈندە مىڭ بالا كەلدى،
تېخىمۇ باغلىبان بەلنى، داۋالاپ دەردنى ياشا سائادەتتە.

دەردى دەۋران

(مۇخەممەس)

ئۆتتۇرمۇ بۇ ئۆمۈر، ئەپسۇس، ئارمانى نادامەتتە،
تىپىلماس شادلىق شەخس، ئومۇمەن، ھىچ ئالامەتتە،
قايان بارسام، قايان باقسام، ئومۇمەن ئۇشبۇ ھالەتتە،
نە يەكلىك مەنپەئەت باردۇر، بۇ يەكلىك ئىستىقامەتتە.
چۈشەندۈرگۈچى يوقمۇ بۇنى دەۋرى جاھالەتتە.

زۇلمى ھەججاجدىن① ئېشىپ، قىلدى زۇلۇم ئۈست-ئۈستىگە،
ئاسارەت خورلۇقى، قۇللۇق ئىزاسى كۈندە يۈز تۆگە،
بۇيار جەبرەن ئاقارغان يۈزنى كۆرسە دەرمىلار② كۆگە③
بىرى-بىرىگە ياردەم بەرمەدى بۇ تەندە ھەر ئۆگە.
يېتەر زالىمنىڭ زۇلمى ئۆتتى جانىمغا ناھايەتتە.

ئەقىلسىزلىق بولۇپ سەنئەت، ھامانە پەيزى ئەھلى خار،
پەلەك ھەم ھەر زامان ئۇشبۇ ئەقىلسىزلەرنى كۆپ ئاسرار،
ئەقىلسىزلەر تېپىپ قۇۋۋەت جاھان ئاسايىشىن بۇلغار،
«كوزا سۇندۇرغان ئەزىزۇ، سۇ كەلتۈرگەن خار-زار»،
لىۋىمنى چىشلىبان «خەپ!» دەپ تۇرارمەن جىددىي قىياپەتتە.

---

① ھەججاج — مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ دەۋرىدە ئەلگە زۇلۇم قىلىپ زالىم ئاتالغان پادشاھ ھەججاج ئىبنى يۇسۇپ.

② دەرمىلار — دەرھال سوۋاش، دەرھال مىلاش.

③ كوكە — قازاننىڭ كويىسى.

ئايلىناي

بىر كۆرۈپ ئىككى كۆزۈڭدىن،
ئۈچ بېشىڭدىن ئايلىناي.
تۆت كۆرۈپ قانداق چىداي،
جاندىن كېچىپ بەش ئايلىناي.

ئالتە كۆرسەم مەن بويۇڭنى،
يەتتە تۈرلۈك دەرد بىلەن.
سەكرىبا سەككىز بىرىدىپ،
توققۇز بېشىڭدىن ئايلىناي.

ئون قېتىم كۆرسەم بويۇڭنى،
مەن يۈگۈردۈم ئاھ ئۇرۇپ.
ئوتتۇز ئەيلەپ مەن پىغان،
قىرىق بېشىڭدىن ئايلىناي.

بولسا دۈشمەن ئەللىك - ئاتمىش،
مەنكى مەن بىچارىگە.
قىلسا سەكسەن پارە مەن،
توقسان بېشىڭدىن ئايلىناي.

يۈز كىشى دۈشمەن بولۇپ،
گەر ئىككى يۈز تۇرسا قاراپ.
ئۈچ يۈز ئەيلەپ مەن پىغان،
تۆت يۈز بېشىڭدىن ئايلىناي.

باشمە بەش يۈز قىلغۇچ،
گەر ئالتە يۈز تىغ تەگلىسە،
يەتتە يۈز پەرياد ئۇرۇب.
بىرمىڭ بېشىڭدىن ئايلىناي

پەيزى بار①

قارا چايدا خاسيەت،
باش ئاغرىقى دەپئى بولۇر.
ئىچسىلەر قۇۋۋەت بېرىپ،
تەر چىقىرىشقا پەيزى بار.

بۇ كۆمۈر قارا نېمە،
كولاپ ئالۇرلەر خاكدىن.
دەپئى بولغايلەر زىمىستان،
بۇ كۆمۈرنىڭ پەيزى بار.

ئاق بۇلۇت ئۆرلەپ مانا،
تۇتتى پەلەكنىڭ مۈلكىنى.
قارا بۇلۇت ئۆرلىسە،
يامغۇر يېغىشقا پەيزى بار.

قارا ئەڭگرما② شپادۇر،
يېسە ئەگەر قۇۋۋەت بېرۇر.
قېرىلار يېسە ئۈنى،
پىشاپ تۇتۇشقا پەيزى بار.
....

① بۇ شېئىر 1947 - يىلى يار مەھەللىسىدىكى خەلق ئىل ئەدەبىياتچىسى بۇرھان ئاكىدىن كۆچۈرۈپ ئېلىنغان. ئەسلى ئون كۇپلېت ئىدى. قالغانلىرى يوقىلىپ كېتىپ مۇشۇ تۆت كۇپلېتىلا ساقلىنىپ قالغان. بۇرھان ئاكا ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن زامانداش ئىدى.

② قارا ئەڭگىر — تۇرپاننىڭ قارا سايدا ئۈزۈمى.

بەر مەدەت①

دىلىم خەستە ھەم يارادۇر،
ئەي ھەكىم قىلغىل داۋا.
ئۈچسۇن ئۈمرۈمدىن ئەلەم - دەرد،
ھاجىتىم قىلغىل راۋا.

سەن ئەگەر ئەتسەڭ داۋا،
تۈگەر پىغانىم بىگۇمان.
شىپايىڭ مەلھەم بولۇپ،
كىرگەي ۋۇجۇد، بۇ تەن ئارا.

ئاختۇرۇپ ئالەم قۇچاغىن،
ساڭا چۈشتى كۆزلىرىم.
ساقايتقىن كۆڭلۈم ياراسىن
بەر نىجات، بەرگىل شىپا.

ساڭا ھاجەتمەن بۇ ئۇيغۇر،
دەردىگە تاپسۇن فارىخ،②
ئۈممىدىن قالدۇرما يەردە،
بەر مەدەت، بەرگىل شۇرا.③

---

① بۇ شېئىر مۇھەممەت زەيەدى ئارقىلىق چەت ئەلدە ئېلان قىلىنغان نۇسخىدىن ئېلىندى.

② فارىخ — قۇتۇلماق.

③ شۇرا — سوۋېت ئەلچىپاقى.

يامان بولدى

ئېزىلدى يار دەردىدە يۈرەكلەر پارچە، قان بولدى،
كۆزۈمدىن كەتتى يار، گويا ماڭا ئاخىرزامان بولدى.
پەلەكنىڭ دەستىدىن پەرياد، مېنىڭ يارىم قايان بولدى،
قېلىپ سەھرادا يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

جېنىمنىڭ دەردىدە بولدى كۆڭۈللەر غەم،ئەلەم كانى،
يوقالدى بۇ كۆڭۈلنىڭ ئۇ ئىشەنگەن ماھى تابانى.
بولۇرمۇ ھىممىتى ۋىجدان بۇ ئىشتا دەردى، دەرمانى،
قېلىپ چۆللەردە يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

ئېغىر بىر دەرد ئىكەن يارنىڭ پىراقى، كۆيىكى ھىجران،
خىيالى، پىكرى يادىدا كۆيۈپ جان قالمىدى دەرمان.
جېنىمدىن ئاجرىغان كۈن بۇ تىرىكلىك بولدى بىر ئالۋاڭ،
قېلىپ چۆللەردە يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

كۆڭۈلدە يارنى دەردىدىن، غېمىدىن باشقا بىر ئىش يوق،
قادالدى ھەركۈنى ئۇشبۇ يۈرەككە يۈز تۈمەنمىڭ ئوق.
ئەجەبمۇ بىچارە بولدۇم مەن، لېكىن ئەسلا ئىلاجىم يوق،
قېلىپ سەھرادا يالغۇز، ۋاي، ئىشىم ئەمدى يامان بولدى.

سايرىدى ساندۇغاچ ھەمماندا،
ئىخ، ماتور تاۋشى ئانىڭ.
بىردە ئۇل سالمى قۇلاق،
زېھنىندە ئىللە كىم كۆتە.

كۆردى ئۇيغۇر ھالىنى،
قىزغاندى چەندان يىغلادى.
بىك ئەجەب شۇنىسى لېكىن،
بىلبىم نىگەدۇر كېمىستە.

ئىللە كىم كۈتە...①

ئول سۆيەلگەن، ئويغا تالغان،
ئاندە بىلمەم نى كۈتە.
نەرسە سۆيلى ئىشتەلمى،
ئىرنەن ئول تىنىك سىلكىتە.

بىر قاراماقچى بولا،
تاغى دە پوسماقچى بولا.
بىر ئورۇندا ئەيلەنە،
ئايلار ئۆتە هەم يىل ئۆتە.

قىزغانام بىك تۇرلى ئوي،
بىرلەن يوۋاتماقچى بولام.
بىر يوۋاتماسدان هەمان،
مەجهۇل بىلىنمەس سىر كۈتە.

سىر كۈتە ئول ئىللەنىندى،
قورقىنجلى سىر كۈتە.
ئول كۈتەدە ئول كۈتە،
دىب ئىللە بىلمەم ئۈركىتە.

---

① ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇ شېئىرى تاتار تىلىدا يېزىلغان. ماۋزۇسى تۈزگۈچى تەرىپىدىن قويۇلدى.

ئۈچ شېئىر

1

ئادەمى ئالماشتىيۇ، يەلى، تۈزۈم ئالماشمىدى،
جىن① دېگەنىنىڭ ئىشلىرى مىسقالچىمۇ قاملاشمىدى.

ياڭ② ئۆلۈپ تاپتى لەھەت، بولمامدىكەن جۇمھۇرىيەت،
بەرمىسە جۇمھۇرىيەت بۇ ئىشلىرى قاملاشمىدى.

ئېتى جىنىنىڭ ئۆزى جىن، جىنىنىڭ كۈنى بولغاي قىيىن،
ئېتىبارى بىر تىيىن، قىلغان ئىشى قاملاشمىدى.

ئابدۇخالىق نەرە تارت، ئەنە قالقان، ئەنە ئات،
ئۇخلاپ يېتىش بەك ئۇيات، جىنىنىڭ ئىشى قاملاشمىدى.
1928 - يىل

2

ھىممىتىڭدىن، غەيرىتىڭدىن ئۆل، لېكىن ئايرىلمىغىل،
ھەقلىقىن بىلگەن يولۇڭدىن جاننى بەر، قايرىلمىغىل.

مانىمىڭ كۆپ بولسىمۇ، قورقماي ئۆزۈپ ئالدىڭغا باس،
تاغۇ تاش، دەريا ئۇلۇغ سۆزلەرگە سەن تاڭ قالمىغىل.

① جىن - جىن شۇرېن.
② ياڭ - ياڭزېڭشىن.

باغ ئارا سەيلە قىلىپ①

باغ ئارا سەيلە قىلىپ،
بىر دەستە گۈل تاللىدىم.
دەستە گۈللەر ئىچىدىن،
بىر قىزىل گۈل تاللىدىم.

سايرىدى نەچچە بۇلبۇل،
خۇشلىنىپ، خۇشلاندۇرۇپ.
شۇنچە بۇلبۇل ئىچىدىن،
بىرلا بۇلبۇل تاللىدىم.

تاللىغىنىم گۈل ئەمەس،
سۆيگەن گۈزەل يارىم مېنىڭ.
بۇ گۈزەل يارىم ئۈچۈن،
بولسۇن پىدا جانىم مېنىڭ.

---

① ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇ شېئىرىنى ۋە يۇقىرىدىكى تاتارچە شېئىرنىڭ قوليازمىسىنى مۇھەممەت زەيدى 30 - يىللاردىن بۇيان ساقلاپ كەلگەن.

مەرسىيە①

ئەي پەلەك، بۇ جەبرى زۇلمىڭغا چىدارىم قالمىدى،
قالمىدى سەۋرىم مېنىڭ تاقەت-قارارىم قالمىدى.
ئەي تەبىئەت ئادىتىڭدىن تاشقىرى قىلدىڭ زۇلۇم،
بۇ زۇلۇمنىڭ دەستىدىن تەندە مادارىم قالمىدى.

بىز چىقاردا سالىمول ئەزائىدىن قالغان دادام،
بىز يېنىپ كەلگۈنچىلىك تېنىدە ھەم جان قالمىدى.
بىز ئۇرۇمچىدە ۋاقىت ئاغرىق ئىدىڭ، قىلدى خەۋەر،
ئاڭلىبان سائەت تۇرۇشقا بىزدە ئىمكان قالمىدى.

يۈرمىدى ئاپتوموبىل، يا چىقمىدى بىزگە قانات،
②..
نەزىرىڭگە ئۇلگۇرۇپ كەلدۇق ئەلەملەر ئىچىدە،
... كۆرگەن زامان جاننى قويار يەر قالمىدى.

يىلدىن ئاشقان ئەردى ئوڭ يانىمدا يەل بار دېگىلى،
بۇ يېرىلگە قىلمىغان دۇنيا داۋاسى قالمىدى.
ئاھ ئۇرۇپ، پەرياد چېكىپ، مىڭ نالە قىلساق تالمۇرۇپ،
ئەكسى سادا يوق قەبرىدىن ھېچبىر نىداسى بولمىدى.

---

① بۇ مەرسىيەنى ئابدۇخالىق دادىسىنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ يازغان. شائىرنىڭ ئىنىسىنىڭ ئايالى تۇردىخان ھەدە يادقا ئېلىۋېلىپ، ھازىرغىچە ساقلاپ كەلگەن. شېئىر تۇردىخان ھەدىنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە رەتلەندى.

② بۇ بىر قۇر ئۇنتۇلغان.

ئات ئۆزۈڭنى بەھرىدگە، يا غەرق بول، يا تاپ گۆھەر،
شىرنە يولۋاس كەبى باسقان ئىزىڭدىن يانمىغىل.

تۆت تەرەپ ياۋ ھۇلىشىپ، سەككىز تەرەپ تىغ تەڭلىسە،
ئېلىشىپ قانغا بويال، نومۇسنى ھەرگىز ساتمىغىل.

كىمكى ھەق يولغا قەدەم قويسا ئۇتۇق مۇتلەق شۇنىڭ،
بۇ ئىچۈك بولغاي كېيىن دەپ، يوق خىيالغا قالمىغىل.

سەن ۋەتەن، مىللەت دېسەڭ، تارىختا نامىڭ قالغۇسى،
بول جەسۇر، ئالىي نىشان، كۆلچەك بولاقتا قانمىغىل.

ئابدۇخالىقنىڭ سۆزى دەپ ئېتىبار قىلماي قېلىپ،
ئۇشبۇ ۋىجداننى كېيىن پۇتمەس ئازابقا سالمىغىل.

1929 - يىل

3

قانچىلار ياتسا بۇلۇڭدا ئارىسىز ئەپيۇن شوراپ،
قانچىلار شوپاڭدا ئىچسە مەست بولۇپ خەمرە - شاراب.
ئەي چىراغۇ، ئەي ھاراق، بارمۇ نىمۇس، بەرگىل جاۋاب؟
سەن بىلەن بولمامدىكەن، بۇ ھالىمىز زەبۇن، خاراب؟

كەلدى دەپ مېھماننى ئاڭلاپ، ۋاي ئىسىت كەپقالغىنىم،
ماڭا ئۆلۈم بۇ ھارامغا تەڭ شېرىك بوپقالغىنىم،
تۇرغىنىمدىن ياخشىراقتۇر ،ئۆيگە كېتىپ قالغىنىم،
ئابدۇخالىق ئولتۇرۇپ، ھېچ تاپمىغاي مۇندا ساۋاب.

1932 - يىل

رۇبائى ۋە پارچىلار

ئاياغ - قوللارنى مەھكەم —
باغلىمىش ئارغامچىنى قاتلاپ،
تىرەن يارچىتىگە كەلتۈردى،
چۈشۈن دەپ ئاياغ ئاتلاپ.

*

سەن ئۆلۈك دەمسەن مىنى،
مەن ئۆلمىدىم تېخى تىرىك.
بىر مىسال بار: «ئىشەنگەن —
تاغ ئارا ياتماس كىيىك.»

سەن ئىشەنگەن تاغلىرىڭ
پايدا بەرمەيدۇ ساڭا.
تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن،
زارى يىغلايسەن ماڭا.

*

ئىچۈك ئەھۋالدادۇر مىللەت،
ئۇيغۇر ئەۋلادى ئىچىك كۆزنى.
قىلىڭ غەيرەت، قىلىڭ ھىممەت،
قوپۇڭ، تاشلاپ قۇرۇق سۆزنى.

ھەر كۈنى قەبرەڭدە مەن قۇرئان تىلاۋەت ئەيلىسەم،
ئەمدى بىزگە، سەندىن ئۆزگە قىلار مۇرۇۋۋەت قالمىدى.
... شۇل سەۋەبلىك ئىچرە قالدۇق باش ئېگىپ،
سەن كېتىپ دۇنيادا بىزگە زەررە لەززەت قالمىدى.

پاتىمە، مەريەملىرىڭنى تاپشۇرۇپ بىزلەرگە سەن،
ئۇشبۇ دۇنيادىن كېتەردە سەندە ئارمان قالمىدى.
ماڭلىيىڭدىن تەر تۆكۈپ تاپقان سېنىڭ مۈلۈكلىرىڭ،
ئۇچرىدى زور بالالەرگە يۇرتۇمدا بوستان قالمىدى.

بۇ خەۋەرلەرگە ئۆزۈڭ سەۋرى تەھەممۇل ئەيلىدىڭ،
بۇ گۈزەل سەۋرىڭ سېنىڭ بۇ يۇرتتا بىر جان قالمىدى.

بۇيۇك ھىممەت دېدى: «ئەي ئابدۇخالىق كۆڭۈلگە ياخشى ئۇختۇرغىل،
مۇرات - مەقسۇدىغا يەتكەي، باغلىسۇن بەل يەنە بىر داپقۇر!»

*

دەردى دەۋرانلار ئۇزۇن، ۋاي دات! ئۆمۈرلەر قىسقىمىش،
تەجرىبە كەم، ئېھتىياج جىق، ھەر ئىشى بى نۇسخىمىش،
ياخشىدىن كۆپرەك يامانغا نەپسى بەزنى قىستىمىش،
مېۋىسىز بولسا دەرەخ، ئاندا نە ئىش قىلسۇن يېمىش.

*

دىلىمدا يار ھىجرانىڭ، تىلىم زىكرىڭ بىلەن مەشغۇل،
سېنىڭدۇرمەن، سېنىڭدۇرمەن، ساڭا مەن كەمتەرىن بىر قۇل.
تىرىلدۈر خاھى ئۆلتۈرگىل، ماڭا لۇتفىڭ ئىرۇر ئەي گۈل،
مەھبۇبەڭگە مۇھەببەتتىن خەۋەرسىزلەر ئەمەس مەقبۇل.

*

توپىدا ياتسا گۆھەر،
بولماس باھاسىغا زىيان.
سۇ ئاقۇر ئاققان ئېرىقتىن،
سايدا ھەم تاشقىن قىيان.

*

ۋايى يۈزىمىڭ ۋايىكىم،
بەختىم نەدىن مۇنداق قارا.

قىلىپ تاقەت زىلىل خارلىق،
يېتىپ كەلدۈق بۇ چاغلارغا.
كېلىپ ياتلار ئىگە بولدى،
قىلىپ زورلۇق ئۇ تاغلارغا.

*

جەبىر زۇلۇمەدىن قۇتۇلماي، ئۆتمەكتە ئۆمۈرلەر تامام،
«يالغۇز ئاتنىڭ چىڭى چىقماس» يا يەتمىدى مېنىڭ چامام.
مىسلى كۆزنى تېڭىپ جۇۋازغا قوشقان سېرىق ئۇي،
تېپىلماس يەر يۈزىدە زۇلۇمغا بىزدەك چىك چىدام.

*

ئۆرىلار كولىنىپ يول ئۈستىگە، ھەريەرگە قۇرمىش دام،
لېكىن يول يۈرۈش ئىلمىدە كۆزىمىز ناھايەت خام.
قىلۇر ئاقنى قارا، كۆرسەك قىلۇر تۆھمەت يامان بەدنام،
ھەقىقەتتىن سۆز ئاچساق، بېرۇر بىزگە يامان دەشنام.

ئومۇمىي ھالىمىزغا قايغۇرۇش، بىزلەردە ھاماقەتلىك،
ئالالماق ئىككى-ئۈچ خوتۇن، دېگەيلەر خوپ شىجائەتلىك،
يوغان سەللە، ئۇزۇن تونلار بىلەن بىزلەر دىيانەتلىك،
كۆرۈشكە زاھىرەن تەقۋا، كۆرۈنمەستە خىيانەتلىك.

*

..ۋبۇك ھىممەت نىدا قىلدى: «كۆڭۈل دوستۇم نەبىرلدۈك» دەپ،
كۆڭۈل مەھزۇن جاۋاپ بەردى: «جاھاندىن رۇغبىتىم قايتۇر»،

جاھاندا يارى يولداشسىز كۈن ئۆتكۈزمەكمىغۇ مۈشكۈل،
ئىپىقلار بىرلە سۆھبەتتىن يۈرۈپ چۆللەردە ئۆلگەن خوپ.

*

ھەقىقەتنىڭ روھى قىچىپ كەتتى مېنىڭ دىيارىمدىن،
نە بولدى خۇش پۇراقى ھىچ كەتمىدى بۇ دىماغىمدىن.
ئىزلىدىم كۆپ، تاپمىدىم شەجەن-روجەن سەھراسىدىن،
ئىزدىبان تاپتىم-دە، ئالدىم لېنىننىڭ گۈلباغىدىن.

*

ئاھ، قاچان مەلۇم بولۇر، دەردىمنىڭ دەرمانىسىزلىقى،
بولسىمۇ، دەردىم قىيىن، تېگىدە ئارمانىسىزلىقى.
دەردىگە ئاقاردى باش، ئەي ۋاپاسىز باغرى تاش،
روھىمغا بولدى ئازاب، رەقىبىم ۋىجدانىسىزلىقى،

*

تاكى ھەر تاڭدا مۈئەززىن ئەلفەلاخ① دەپ قىچقىرۇر،
ئاڭلىمايدۇرلەر بۇ ئۈننى بازار ئارا ئاھەنگىران②
جان تىكىپ پۇل تاپ دېگەن ئىماەۇ ئەزەم ئىمىش
قانچە يىل بولدى بۇرادەر ئەجەب چىداپتۇ بۇ چاپان!

*

ئوقۇماي سودىگەرلىك قىلغىننىڭ كۆپ مەنپەئەت قىلماس.
ئىلىپ بەشكە، سىتىپ ئونغا كامالاتىغا يەتكۈزدى.

---

① ئەلفەلاخ — ئويغىنىش، ئازاد بولۇش.
⑤ ئاھەنگىران — تۆمۈرچى.

قارغىلار قولمىش كۆكۈل،
باغىدا ھەربىر شاخ ئارا.

*

غېرىبلىك ھالى مۇزتەردۇر، نەزەر قىلغىل ئايا جانان،
سېنىڭدۇرمەن ئايا جانان، ساڭا باشىم بىلەن قۇربان،
شىپالىق يولىنى كۆرسەت، قىلىپ دەردىم ئۈچۈن دەرمان،
ئۆلۈم ئالدىدا كۆز يۇمماي ئۆلەرمەن قالمىغاي ئارمان.

*

بۇ يول ئوتتۇڭدا ئۆرتەندىم، يۈرەك باغرىم كاۋاپ بولدى،
سېنىڭ دەردىڭنى جىق تارتىپ، پىغانىم بى ھېساب بولدى،
ئۇيغۇرا ۋەسلىڭگە يەت! دەپ ۋىجداندىن خىتاب بولدى،
تاقەتكە قالمىدى ۋاقىت، بۇ جان ئەمدى چىداپ بولدى.

*

بىر كۆيگىنىمگە يۈز مەررە ياندىم،
باشتىن-ئاياغ مەن قانغا بويالدىم،
يارنازى ئىلە ئەيلەر كەرەشمە،
رەسۋايى ئالەم مەن خوپ ئۇيالدىم.

*

تىكەنلىك بويى يوق، ئۇنىڭەن زىيانلىق ئۇشبۇ گۈلمەردىن،
چىرايى بولمىسا ھەم مەنپەئەتلىك ئوتلار ئۇنىڭەن خوپ.

روسىيە ئاقچاسىمۇ① سەردىن② ئوشۇق توختاپ ئىدى،
ئەمدى بۇ كولگە كېلىپ، داچەن③ گە بىرلى ئالمىدى.

•

يۈرەككە ئوق تېگىپ ياتسام ئىدى ئاستانىدا ھەي - ھەي،
مازارىم گۈل قۇچۇپ قالسا ئىدى بوستانىدا ھەي - ھەي.
ۋەتەننىڭ ئەنە تۇپراقى گويا ئالتۇن، ھىدى زەپەر،
تەۋەررۇك نامىنى يازسام ئىدى داستانىدا ھەي - ھەي.

---

① ئاقچا — ئەينى زامانىدىكى چار پادىشاھنىڭ پۇلى. بۇ پۇل «سوم» دېيىلەتتى، بىر سومغا شىنجاڭدا بەش سەر يەرلىك پۇل تېگىشىلەتتى. سودىگەرلەر بولۇپمۇ مەككىگە بارىدىغان ھاجىلار ۋە پىيادە يولىدا تۆگە بىلەن قاتنايدىغانلار روسىيە سومىنىڭ بىرىنى بىر نەچچە سەر يەرلىك پۇلغا سېتىۋالاتتى. مۇستەبىت ياڭ زېڭشىن خەلقنى گېزىت - ژورنال ئوقۇشتىن مەھرۇم قىلغانلىقتىن، دۇنيا ۋەزىيىتىدىن بىخەۋەر قالغان سودىگەرلەر ئاق پادىشاھنىڭ غۇلاپ كەتكەنلىكىنىمۇ بىلمەي، ئۇنىڭ سوملىرىنى ساقلاۋېرىپ، نەتىجىدە بازاردا ئۆتمەس بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي جەھەتتىن كۆپ زىيان تارتقانىدى. شائىر بۇ يەردە شۇ خىلدىكى كىشىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي دەپ، چار پادىشاھنىڭ غۇلىغانلىقىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

② سەر — شىنجاڭ بازىرىدىكى پۇل. بىر كويغا توغرا كېلىدۇ؛

③ داچەن — شىنجاڭ بازىرىدا ئەينى يىللاردا يۈز داچەنگە بىر سەر پۇل تېگىشىلەتتى. بىر داچەن تەخمىنەن ھازىرقى فۇڭنىڭ ئوندىن بىرىگە توغرا كېلەتتى.

بالبلارنى ئىسھەردۇق دېن ئۇچۇن سەمەرقەندۇ بۇخاراغا،
بۇلارنىڭ ئەقلىنى ئاللا ھەيز ئىستىنجا①غا بەئكۇردى.

ئەي قەمەر تەلئەت پەرى، پەيكەر جامالىڭدۇر قۇياش،
مەن نەزەر قىلدىم، گۈزەللەرگە پىدا بولسۇن بۇ باش.
ھەر گۈزەل بولماس چىرايلىق، ھەر چىرايلىق ھەم گۈزەل،
چىن گۈزەل بولغاي چىرايلىق سۈپىتى بولغاي گۈزەل.

*

ياخشىدىن ياخشى چىقۇر
چىقار بوغۇندىن② ھەم ھەسەل.
يىمىسەڭ يىمەيدىغان ـ
يىمەكنى بولمايسەن كىسەل.

ئاھ، لىكىن زالىم تەبىئەتنىڭ
مىجەزىدۇر تەتۈر.
ئالدىسا خۇددى ھەسەل ـ
بولغاي زەھەر، تۇيماي كىتۈر.

*

چىقتى ياۋروپا دىگەن يەردە ئاجايىپ بىر سوقۇش③
بۇ سوقۇشقا كىرمىگەن دۇنيادا پادىشاھ قالمىدى.

---

① ئىستىنجا ــ ئاماز ئوقۇش ئۇچۇن تەرەت ئېلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

② بوغۇلدىن ــ ھەسەل ھەرىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ سوقۇش ــ بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

سالام خەت[1]

مۇھەببەم ئەكبەرخان سەن سالامەتمۇ نە ھالەتتە،
سالامىمنى ئىلىك ئېلىپ، ئوقۇپ بىل ياخشى سائەتتە،
پولات باي باشلىق بىزنىڭ بۇرادەرلەر نە ئادەتتە،
سالامەت بارمۇ ئىخمەتجان ۋەيا كەتتىمۇ بىر ياققە،
تامامىڭنىڭ تامامىغا سالام ئەلۋەتتە - ئەلۋەتتە.

چىقىپدۇرمىز قارا يەردىن،[2] يېتىپدۇرمىز قاراشەھەردە،
زېرىكسەك سەيلە قىلۇرمىز دەريا ئاخشىمى ھەم ئەرتە.
ئويۇشتۇق ئويغۇرۇ مۇڭغۇل، تۇڭگان ھەممە بىر يەرگە،
مۇگدىشىپ ئوقۇشقىلى بولدى ئەپلىك ئوشبۇ پۇرسەتتە.
ئۈمىدىم يۇلتۇزى چاقنايدۇ، دەپ بۇ بىر كەلگەن غەنىمەتتە.

يېزىپتۇ ئۇچ كىتاب سۇگۇۋىن[3] بىرىكەن سەنمىنجۇيى،
خەلقچىل ھەم ھوقۇق، تۇرمۇش — بۇ ئۇچىكەن ئۇنىڭ مەزمۇنى،
ئەگەر ئاشسا ئەمەلگە بۇ، بىر قەدەر ئىشنىڭ بولغانى،
لېكىن ئەكسىنى قىلماقتا، ھاكىمى مۇتلەقنىڭ قارا قولى،
ئادالەتسىزلىككە قارشى قايىندۇق ھەر يەردە ھەر پەيتتە.

---

[1] بۇ خەتنى ئاپتور ئەينى زاماندا قاراشەھەرگە سەنمىنجۇيى كۇرسىغا بارغاندىن كېيىن ئەكبەرخانغا يازغان.

[2] قارا يەر — تۇرپاننى كۆرسىتىدۇ. شۇ يىللاردا بەزى كىشىلەر ئىلىم - پەنگە قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئىلغار پىكىردىكى زىيالىيلارغا «جەدىت»، «كاپىر» دېگەن سۆزلەر بىلەن زەربە بەرگەنلىكتىن، شائىر بۇ ئەھۋالغا قارىتا ناھايىتى غەزەپلەنگەن. «قارا يەر» دېگەن سۆزنى كىنايە قىلغان.

[3] سۇگۇۋىن — سۇن جۇڭشەن.

مۇرەببەلەر

ئاھ خىيالىڭدىن يېتەپتۇ جەق ماڭا ئاۋارىلىق،
ئىشقى سەۋداسى ئىمىش بىر بىداۋا بىمارىلىق.
يار ساڭا كۆيگەنسېرى كۆڭلۈمدە ئارتۇر يارىلىق،
ئاھ ماڭا يەتكۈزمىگەن دۇنيا ئىمىش غەددارىلىق.

مەن ھەمىشە ئويلىغان ئويۇم سېنىڭ ھەققىڭدىدۇر،
ھەم يەنە قىلغان سۆزۈم دائىم سېنىڭ ۋەسلىڭدىدۇر،
بۇ كۆڭۈلنىڭ خۇشلۇقى يوق بولسىمۇ ۋەسلىڭدىدۇر،
ئۇيقۇيوق تۈنلەر قالۇر، ئاجىز غېرىب بىمارىلىق.

ئايرىلىپ سەندىن، شۇبۇ كۈنگە قەدەر يادىمدىسەن،
مېنىڭ خىيال قىلغان بىلەن دائىم مەگەر يادىمدىسەن.
بۇ قاراڭغۇ كېچىدە ئەي قەمەر، يادىمدىسەن،
كۆركىلى مانى بولۇر ئاجىز غېرىب بىمارىلىق.

ئارزۇ - ئارمىنىم مېنىڭ①

يار ۋەسلىگە يېتىشتۇر
ئارزۇ - ئارمىنىم مېنىڭ.
بولغۇسى بىر كۈن نېسىپ،
دەردىمگە دەرمانىم مېنىڭ.

يا ئۈمىد ئوغلان ئەمەسمەن
مىڭ جاپا چەكسەممۇ گەر،
ھۆرلۈكىن تاپماق ۋەتەننىڭ
ئاھۇ ئەپغانىم مېنىڭ.

ئىستەكىڭ يورۇتقۇسى،
ئۇيغۇر سېنىڭ ئەۋلادلىرىڭ.
قايىلىك مەقسەت نىشان،
شۇلدۇر شەرەپ - شانىم مېنىڭ.

ئابدۇخالىق بولما روھسىز.
دەپ يۈرۈپ قىلدىم قەسەم.
كەتسىمۇ باش بۇ يولۇمدا،
ئاقسىمۇ قانىم مېنىڭ.

1932 - يىل

① بۇ شېئىر 30 - يىللاردىن بۇيان ئەزىز نىياز ئاكا ساقلاپ كەلگەن نۇسخىدىن ئېلىندى.

سىلەردە ھالى ئەھۋالچۇ، ئۆزگىرىش يوق، بىر قىلىچتا ئۆرغاندۇر،
زۇلۇمنىڭ دەستىدىن ئەل-يۇرت، ۋاي دات! جانىدىنمۇ تويغاندۇ،
جاھاننىڭ نېمىلىكىنى مىڭدە بىر ئادەمگۇ ئەمدى تۇيغاندۇ،
نە قىلماق كېرەك ئەمدى، دەپ ئۆزىگە بىر سوئال قويسا بولمامدۇ،
نەكەم بولغانلىغىن سەزمەي، يەنىلا ياتقاندۇ غەپلەتتە.

كۆرستىن يېڭىلىق كۈتسەك: كونا مۇقامى يەنە لاي، لاي، لاي،
شەيتان شىللىنغا مىنگەندەك، داي-داي سوگرە ناي، ناي، ناي،
قۇرۇق كەپتىن ئەجەب بەزدۇق، قۇلاق ئاغرىدى ۋاي، ۋاي، ۋاي،
يالغانغا بولدى پەرداز چىرايلىق گەپ، بۇ يەردە ھاي، ھاي، ھاي،
«ئېغىزدا بار، ئەمەلدە يوق»، پىكىر-تەلەپلەر قالدى بىر چەتتە.

سىلەرگە ماددىي خالتام يوق، مەنىۋى خالتام شۇدۇر دوستۇم،
جاھان بەك كۆپ ئۆزلۈپ كەتتى، جاھالەتتە ئۇيقۇدا ئۇيغۇرۇم،
ئويغىنىش ئاچقۇچى ئىزلەپ ئۇنىڭغا خېلى قايغۇردۇم،
پەن-مائارىپ ھەممىدىن ئەلا دېدىم، شۇنى ئىشقا ئاشۇرغۇم،
ھەممىڭلەرگە سالامىم شۇ، قالدى گەپ بولسا، يار-يۆلەكتە.

1928-يىل، قارا شەھەر

كۆردۈم

قۇياش چىققانغا كۆپ بولدى،
پۈتۈن دۇنيادا كۈندۈزدۇر.
ۋە لېكىن بىزنىڭ شىنجاڭنى
قۇرۇمدەك قاپقارا كۆردۈم.

لەنەت ساڭا زالىملا

تۇمەن لەنەت ساڭا خەلقتىن،
قان ئىچكۈچى ۋەھشى زالىملار.
گۇناھسىز خەلقنى قىرغان،
ۋە يىرتقۇچ ۋەھشى زالىملار.

تىنچ ياتقان پېقىر - پۇقرا،
سەبى، مەسۇم ئوغۇل - قىزنى،
ئىچىپ قانىنى، ئاپەتلەر —
چاچقۇچى ۋەھشى زالىملار.

چىقتى جىغ دەگىدىن① چېرىك سەيپۇلپىدا② سوقتى بوران،
كەلدى تۇرپانغا خەۋەر، چېرىك ئاشقۇنچە داۋان③
رۇسلىنىپ «قارشى ئېلىنىش»④قا چىقتۇق ئالدىغا تامان،
تاڭ سەھەر يارغول ئارا بۇ ھەربىي پەرمان مۇزلىدى.⑤

تاقابىل تۇرۇشقا بىزدە نەيزە-تۇرغاق تەييار ئىدى،
جاللاتلارنىڭ ئالدىدا بىزگە ھەقىقەت يار ئىدى.
جان تىكىپ ئاتلاندى يۇرت، تۇيساق ئۇنى بىكار ئىدى،
«توقۇزى رەڭ، بىرى جەڭ» دېگەن قەدىم سۆز بار ئىدى⑥
ئالدىدۇق دۈشمەننى بىز، ئۇر-ئۇردا چاشقان مۇزلىدى،

بامدات بىرلە رەپىق⑦ ھېسامىدىن⑧ بولدى شېھىت،
«ۋەكەفە بىللا شېھىت»⑨ دەپ رەسۇلۇم ئاللاغا ئېيت،

---

① چىغ دەل — ھازىرقى جىججوزا.

② سەيپۇلپۇ — ھازىرقى تۇزلۇق كۆل (يەنچىۋ)، ئۈرۈمچى تۇرپان ئاشىولىدا.

③ داۋانچىڭ داۋىنى، دۈشمەن قوشۇنى داۋانچىڭدىن ئاشقۇچە خەۋىرى تۇرپانغا يېتىپ كەلگەن.

④ تۇرپان ناھىيە شەھىرىگە كىرىشتە خىزمەتتىن ئالماشتۇرۇلغان ۋە يېڭىدىن تە ... يىنلىنىپ كەلگەنلەرنى ئۇزىتىپ قويىدىغان ۋە كۈتۈۋالىدىغان بىر مۇراسىم سۈپىتى بولۇپ، بۇ يەر «چاچاقىبى» دەپ ئاتالغان. قوزغىلاڭچىلار مۇشۇ يەردە ئۇستىلىق بىلەن «قارشى ئېلىش» ھېلىسى ئىشلىتىپ، دۈشمەننىڭ «ئالدىغا چىققان».

⑤ بۇ مىسرادا جىڭشۇرېن ئەۋەتكەن قوشۇننىڭ قوزغولاڭچىلار مۇھاسىرىسىگە كىرىپ قالغانلىقى بايان قىلىنىدۇ.

⑥ «قارشى ئېلىش» ھېلىسى ئىشلەتكەن قوزغىلاڭچىلار «چاچاق» مەھەللىسىدە ئەللىك يەرگە كۆلەن يېقىپ، جىڭشۇرېن قوشۇنلىرىنى كۆرۈنۈشتە كۈتۈۋالغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، سوقۇشقا تۇتۇلۇپ كەتكەن چېرىكلەر كۆلخاندا ئوت سۆنۈشقا باشلىغاندا، بىر پاي ئوق چىقارمايلا ھەممىنى پاك-پاكىزە يوقاتقان.

⑦ رەپىق - (ئەرەبچە) دوست.

⑧ قوزغىلاڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان ھېسامىدىن زېپەر.

⑨ «ۋەكەفا بىللاشېھىت»—(ئەرەبچە) «ھەقىي مۇھەممەت پەيغەمبەر، سەن خۇدانىڭ ئالدىدا مەرھۇمنى شېھىتتۇر دەپ كېپىل بولغىن» دېگەن مەنىدە.

مۇزلىدى①

سوغ زىمىستان قەھرىتاندا يولدا داۋان مۇزلىدى،②
پۈتلا چېرىك يولغا چىقتى، چىقتى بوران مۇزلىدى.
قار - شىۋىرغان ئۇردى - سوقتى، بولدى سەرسان مۇزلىدى،
لىيەنجاڭۇ يىڭجاڭى جىڭگوك③ بولدى ۋەيران، مۇزلىدى.
پاختىلىق تامبال ئىچىدە جايى پىنھان مۇزلىدى.

جىڭ شۇرېن غەزەپ بىلەن ھەربىيگە بۇيرۇق قىپتىمىش④
«تۇرپانلىق زىۋازىلار»⑤ نى جادۇغا باس، دەپتىمىش.
ئەللىك ھارۋا دادۇي - رىنما جادۇلەرنى⑥ ئەپتىمىش،
بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشقا بەش يۈز چېرىك كەپتىمىش،
ياۋغا قارشى سوغ كۈچەپ نەچچە چەندان مۇزلىدى.

موسول مۇھىت⑦ ئاتلاپ بۇنى، ئۇرۇمچىدىن ماڭدى شۇئان، .

---

① بۇ شېئىر 1933 - يىل 1 - ئايلاردىكى تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ غەلىبىسىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن شۇ يىلى 2 - ئايلاردا يېزىلغان.

② داۋانچىڭنىڭ داۋىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ جىڭگوك — ئەپيۇنكەش.

④ جىڭ شۇرېننىڭ 1932 - يىلى 1 - ئايدا 500 چېرىكتىن تەركىب تاپقان «جاڭ شىڭخەنىڭ (داۋاملىق غالىب كەلگۈچى باتالىيون)» نى تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا ئەۋەتىش توغرىسىدا چۈشۈرگەن بۇيرۇقى.

⑤ تۇرپان قوزغىلاڭچىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑥ ئەللىك تاراڭچى ھارۋىسى بىلەن يولغا چىققان بەشيۈز چېرىكتىن تەركىب تاپقان قوشۇن.

⑦ موسول مۇھىت — تۇرپان ئاستانىلىق سودىگەر.

قىزىدى

يىلدىكىدىنمۇ ھاۋا ئىسسىقتا تۇرپان قىزىدى،
ئوت بولۇپ ۋاللاھۇ ئالەم نەچچە چەندان قىزىدى.

دەل - دەرەخ تاشلىدى ياپراق، كەتتى بوستان سارغىيىپ،
ئوت ئىچىدە ھۆپ ئۆرۈپ يۇسۇپ بەگلىك① قىزىدى.

پوتلا چىرىك، ماڭغا يايىلار نىڭ ھېسابىن قىلمىدۇق،
تۇڭلىڭۇ② - تەنجاڭ③ ۋە يىڭجاڭ④ نەچچە لەنجاڭ⑤ قىزىدى.

تۇڭچىلاردىن⑥ ھاموت ئاخۇن⑦ تولا ئۆيدىن چىقمىدى،

---

① يۇسۇپ بەگلىك — تۇرپان يېڭىشەھەرلىك، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن زاماندash ئادەم بولۇپ، ئەينى چاغدا يېڭىشەھەردە كۆنچىلىك دۇكىنى ئاچقان. «بەگلىك»— تېرىچىلىك دۇكىنى، يۇسۇپ كۆنچى— تېرىچىلىك قىلىدىغان دۇكىنىنىڭ نامى لەقەم بولۇپ سىڭىپ، «يۇسۇپ بەگلىك» دەپ ئاتالغان. ئۇ يەنە ئەينى مەزگىلدە پۈتۈن تۇرپاندا تونۇلغان چاقچاقچى ئىدى.

② ③ ④ ⑤ — خەنزۇچە ھەربىي ئەمەل ناملىرى بولۇپ، باش قوماندان، پولك كوماندىرى، باتالىيون كوماندىرى، روتا كوماندىرلىرىنى دېمەكچى. ئەينى چاغدا تۇرپاندىكى چېرىكلەر تۇرپان كونا شەھەردىكى سېپىل ئىچىدە تۇراتتى. سېپىل ئىچىدە بىرەر تۈپ دەرەخمۇ ياكى سۇمۇ يوق ئىدى. بۇ ھەربىي ئەمەلدار، چېرىكلەرنىڭ تولىسى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئەسكەرلىككە ئېلىپ كېلىنگەنلەر بولغاچقا، تۇرپاننىڭ ئىسسىق ھاۋاسىغا كۆنەلمەي، ھالى بەكمۇ خاراب ئىدى. شائىر بۇ مىسرالاردا ئەنە شۇلارنىڭ بىچارە قىياپىتىنى مەسخىرە قىلىدۇ.

⑥ تۇڭچى— تەرجىمان، تىلماچ.

⑦ھاموت (تۇڭچى)— تۇرپانلىق كىشى. شۇ چاغدا تۇرپان ناھىيە ئامبىلىغا تەرجىمان بولغان. بۇ ئادەمنىڭ ئائىلىسى بىلەن ناھىيە مەھكىمىسىدە ئولتۇراتتى. ئۇ ئىسسىققا چىدامسىز ئادەم بولۇپ، ھاۋا ئىسسىپ كەتكەن چاغلاردا كۈن بويى كەمەردىن سىرتقا چىقمايتتى.

ئەھلى تۇرپان ھازىردا، ئايرىلدى سەلدىن ئىست،
ھەقىقەت قۇربانىسەن، ئاللا نىسىپ قىلسۇن بىھىشت،
كۆڭگىمۇ بولدى مۇسىبەت ـ تۇتۇلدى ئاسمان، مۇزلىدى.

ئاقارغان تاڭ سۈبھىگە چۈشتى قىزىل قان جىلۋىسى،
ئۇجۇقۇپ بولدى شۇ كەم پالەچ چىرىكنىڭ ھەممىسى،
پاك ـ پاكىزە چۈشتى قولغا ئوق ۋە مىلتىق جەمئىسى،
قالدى جان قايغۇسىدا لويى ـ ئامبال، تۇگچىسى،
مىسلى كەچ كۆزدە چىۋىندەك ھالى پەرىشان، مۇزلىدى.

سالسىمۇ مۇزدەك پاراك ھاجىنىياز سەيپۇك① كىرىپ،
سودىگەر مېھمانىمىز سىدىق ئوسمان② قىزىدى.

خۇددى ياغ ئالغان قاپاقتەك سېرىگو سۇۋازىنىڭ③ بېشى،
تەرلىدى، سۇ بولدى چىپ-چىپ، تېنەتتى مېھمان، قىزىدى.

مەنىسىزدۇر بۇ قىزىشلار، قىلچىمۇ نەتىجىسىز،
ئۆيغۇرا، بازغاننى ئال-تۆمۈرمۇ چاپسان قىزىدى.

بۇ مىسرانىڭ مەزمۇنى مۇنداق: يۇسۇپ— چۇداخەنىڭ خۇسۇسى ئاشپىزى، چۇداخەنىڭ چىرايلىق خەنزۇ قىزلاردىن 6-7 نەپەر كېنىزىكى بولۇپ، ئۇلار ئامالىلا ئاش-تاماق، چاي توشۇغىلى ئاشخانىغا كىرىدىكەن. ئاشپەز پۇرسەت تاپسىلا شۇ كېنىزەكلەر بىلەن ھەزىل-چاقچاقلارنى قىلىشىدىكەن. بىر قېتىم ئاشپەز بىلەن كېنىزەكلەر چاقچاقىلىشىپ بەنت بولۇپ قېلىپ، قازاندىكى سەينى كۆيدۈرۈۋەتكەنىكەن. سەينى ئىككىنچى رەت تەييارلىغۇچە بىر مۇنچە ۋاقىت كېتىپتىكەن. بۇنىڭدىن ئامبال ئاچچىقلىنىپ يۇسۇپ ئاشپەزگە دەشنام بېرىپتىكەن.

① ھاجى نىياز سەيپۇك — كېيىم تىككۈچى بولۇپ، ئۆمۈر تۇرپاننىڭ لەتىپىچىلىرىدىن بىرى.

② سىدىق ئوسمان — شۇ چاغلاردا جەنۇبىي شىنجاڭدىن سودىگەرلىك كەسپى بىلەن تۇرپانغا كېلىپ بىر مەزگىل تۇرۇپ قالغان تەقۋادار، دىيانەتلىك، مىجەزى ئېغىر-بېسىق سودىگەر بولۇپ، ھاجى نىياز بىلەن تونۇشلۇقى بولغان. ھاجى نىياز كۆپ ھاللاردا بۇ ئادەمگە ھەزىل-چاقچاقلارنى قىلىپ ئۇنى خاپا قىلىدىكەن.

③ سېرىگو سۇۋازا—سۇۋاز ئاشپەز (خويزۇ). بۇ ئادەم تۇرپان يېڭىشەھەر بۇتخانا ئالدىدىكى خويزۇ ئاشپۇزۇلنىڭ سەي قورۇغۇچىسى بولۇپ، بېشىدا چېچى يوق تاقىر باش ئاشپەز ئىدى. بۇ ئاشپۇزۇل ئەينى چاغدا تۇرپان بويىچە مەشھۇر ئىدى. شائىر بۇ يەردە تۇرپاننىڭ شۇ يىلدىكى پەۋقۇلئاددە ئىسسىپ كەتكەن ياز كۈنلىرىدە، پېژغىرىم ئاپتاپتا، ئوتنىڭ تەپتىدە، ئۆتنىڭ تىۋىتىشىگە، خېرىدارلارنىڭ ئاشپۇزۇلغا كۆپلەپ كېلىشىدىن ناھايىتى جىددىي مەشغۇلات قىلىۋاتقان ئاشپەزنى سۈرەتلەپ بەرگەن.

مەمتىلى① مەغرۇرى لەپىسى لوچىنگدا② سەرسان قىزىدى.

دايىسى مادايىنىڭ③ ئىسسىقتا خېلى تاۋى بار،
مەيدىسى ئاجىز كېلىپ يېپىسە جۇۋافەن④ قىزىدى.

قانچە سوغلۇق قىلسىمۇ مۇزدەك پاراڭدىن گەپ ئېچىپ،
يەلپۈگۈچ تۇتقان غادايغان ياردا بۇرھان⑤ قىزىدى.

يۈسۈپ ئاشپەز چۇداخەنىنىڭ⑥ كېنىزەكىگە يۇقۇپ،
ئارقىدىن تاڭگەردا خىرىپ تۇزلۇق پالاخمان قىزىدى.

---

① مەمتىلى (تۇڭگچى) — تۇرپانلىق. شۇ چاغدا تۇرپان ناھىيە ئامبىلىنىڭ باش تەرجىمان بولغان. بۇ ئادەم تۇرپان يېڭىشەھەردە ئولتۇراتتى. ئۇ «مەنسىپى» گە تايىنىپ، تۇرپان خەلقىنى كۆپلەپ قاقتى-سوقتى قىلىپ، ئۇرغۇن پارا يېگەن، پارا يەپ تاپقان بايلىقىنىڭ بەدىلىگە مەككىگە بېرىپ «ھاجى» بولغان. ئۇ پارا يېيىش كويىدا ھەر دائىم ئىسسىق - سوغۇققا پەرۋا قىلماستىن، ناھىيە مەھكىمىسى ئەتراپىدا چۆگىلەپ يۈرەتتى ھەم پارا يېگەنلىكىدىن مەغرۇرلىناتتى. شائىر بۇ ئادەم بىلەنمۇ زاماندىش بولغاچقا، بەزى سورۇنلاردا بىرگە بولۇپ قالغاندا «ئەگەر لەپىسىنىڭ سۈرىتىنى سىزىش توغرا كەلسە، مۇشۇ مەمتىلى تۇڭگچىنىڭ سۈرىتىنى سىزسا كۇپايە» دەپ، ئۇنىڭ ئاچكۆز خۇسۇسىيىتىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلايتتى.

② لوچىن — تۇرپان كونا شەھەر.

③ مادايى (ما ئائىلىلىك دايى) — ئەينى چاغدىكى تۇرپان ياموۇلىدىكى دايىلارنىڭ باشلىقى. بۇ ئادەمنىڭ ئاشقازان كېسىلى بولۇپ پولو يېسىلا مەيدىسى ئاغرىيدىكەن. شائىر بۇ يەردە ياموۇلنىڭ دايىسىنى مەسخىرە قىلىدۇ.

④ جۇۋاپەن (خەنزۇچە) — پولو.

⑤ بۇرھان — تۇرپان يار يېزىسىدىن. ئۆزى سىنئىشتىخۇمار ئادەم ھەم خەلق قوشاقچىسى. ئەينى چاغلاردا تۇرپاندا بۇ ئادەمگە «بۇرھان سوغۇق» دەپ لەقەم سىڭگەن. بۇ ئادەم باش باھاردىن تاكى كەچكۈزگىچە قولىدىن يەلپۈگۈچ چۈشمەيدىغان، غادىيىپ ماڭىدىغان، مەغرۇر، كېلىشكەن، قويۇق بۇرۇتلۇق، قاۋۇل بىر ئادەم ئىدى. بۇ مىسرالاردا شائىر شۇ ھەزىلچىنىڭ سوغۇق چاقچاقلىرىنى تۇرپاننىڭ شۇ يىللىرىدىكى پەۋقۇلئاددە ئىسسىق ھاۋاسىغا «كار قىلمىغان» لىقىنى، ھەتتا سوغۇق گەپلەرنى تىنىماي قىلىدىغان ئادەم (بۇرھان) نىڭ ئۆزىنىڭ بۇ ئىسسىقتا قىزىپ كەتكەنلىكىنى تەسۋىرلەيدۇ.

⑥ چۇداخەن — ئەينى چاغلاردا تۇرپانغا ئامبال بولغان خەنزۇ ئەمەلدار.

ئاتايدۇ بىزنى چېيەنتۇ دەپ، قوشۇپ هايۋان بىلەن بىر سەپ،
چىداشقا زەررە تاقەت يوق، هاياتلىق بىزگە شۇنداقمۇ؟

شۇڭا ئالدۇق تاياق-توقماق ۋە هەم پالتا، قارا مىلتىق①
باشلىدۇق بىز ئۇلۇغ جەڭنى قارا تاغلارنى ئاتلاپمۇ...

خەۋەر تاپتىم بۇ ئەھۋالدىن، قومۇلدىن پارتلىغان بۇ جەڭ،
خۇشاللىقتىن تۇرۇپ كەتتىم، ئورۇن-كۆرپەمنى تاشلاپمۇ؟

داۋاملاشتى بۇ جەڭ دەھشەت، چۆچۈتۈپ هۆكۈمرانلارنى
(زۇاۋۇدىن تارتمىغان قولنى، گۇناھسىز ئەلنى باغلاپمۇ).

ئىشتىراك قىلدىم سەپەرگە، ئۆزۈمنى دەڭسىمەي دوستلار،
ئۇزۇق كەمچىل، ئۇزۇن يولغا، بۇ يول ئوي-دۆڭمۇ، پاتقاقمۇ؟

بۇ دۈشمەن چامدىدى ئالغا، چېكىندۇق ئاز، بۇ دۈشمەندىن،
لېكىن، غايەت ئېغىر ئەھۋال، ئاسارەتتىن قۇتۇلساقمۇ.

ياۋاشنىڭ دۈشمىنى كۆپتۇر، ياۋاشلىق بىر بىلىمسىزلىك،
بىلىمسىزلىك جاھالەتتە ياشاش مۇمكىنمۇ قانداقمۇ؟

چۇۋۇلدى ساپ زېھىن، تارقاپ پىكىر، باشنى خىيال باستى،
بۇ ئىش ماقۇلمۇ يا ئۇ ئىش ۋە ياكى جىملا تۇرماقمۇ؟

يۈرەكتە بارمۇ يا، بىر دەرد، نېمىشقا سالدۇ تىترەپ،
كۆيۈك دەردىمۇ، قۇللۇقمۇ ۋە يا تېگىدە قۇرقاقمۇ؟

---

① قارا مىلتىق — دورا، پاختا، ئوقنى ئاغزىدىن سومبە بىلەن چىڭداپ ئاتىدىغان بىر ئاتار يەرلىك مىلتىق.

ئۈچ پۇشۇش①

(بەئپاگزا②)

كۆزۈم يۇمسام بىلەلمەيمەن، ئۆزۈم ئۇخلاقمۇ - ئويغاقمۇ؟
كۆزۈم ھەم ئەلغىيالماس ئۇ قارامۇ ياكى بۇ ئاقمۇ؟

قوپۇرمەن، ئولتۇرۇرمەن، ئۆز - ئۆزۈمنى ھېچ بىلەلمەسمەن،
بېسىپ تۇرغان يېرىم ھازىرسىلىق غىلتاكمۇ، تايغاقمۇ؟

سۆزى قاتتىق، كۆزى قىيپاش، بۇ كىلگەن دارىن - ئامبالنىڭ،
غەزەپلىك كۆزلىرى بىزدە مەقسىتى بىزنى چاپماقمۇ؟

گۇناھسىز بىز، ئەيىبسىز بىز، بۇ شۇملار③ ئالدىدا قىلچە،
ۋە ياكى بىز ئۇنۇپ چىققان ئۆرۈپ تاشلاشقا چاققاقمۇ؟

جاھان تارىخىدا مەشھۇر ئاتالغان نامىمىز ئۇيغۇر،
قېلىشمايمىز بۇ شۇملاردىن، ئەمەسمىز ياكى ئاسقاقمۇ.

بۇلار قىلماقتا بىزلەرگە تۈمەن تۈرلۈك ھاقارەتلەر،
بىلەلمەيمەن بۇ سۆزلەرنى، قىلىنغان بىزگە چاقچاقمۇ؟

---

① بۇ ماۋزۇدىكى شېئىر يېڭىدىن تېپىلغان قول يازمىلار ئاساسىدا تولۇقلاندى.
② بەدئپاگزا — تۈرمە كامېرى.
③ شۇملار — شۇ زاماندىكى چوڭ - كىچىك ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلار ۋە ئۇلارنىڭ بارلىق ئاتارمەن - چاپارمەنلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

رەسىملەر بىلەن تەمىنلىگۈچى: ئەرشىدىن تولىتى

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مەھمۇت زەيدى، مەھمۇت ئەكبەر، ئىسمائىل تۆمۈرى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئا. ئۆمەر

مەسئۇل كوررېكتورى: ئىلياس رەھىمى

•

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

(ئۈرۈمچى شەھەر ئازادلىق كوچا № 306)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

فورماتى: 850×1168 مىللىمېتر 1/32

باسما تاۋىقى: 3.875 قىستۇرما ۋارىقى: 5

1986 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى

1987 - يىل 2 - ئاي 1 - بېسىلىشى

كىتاب نومۇرى: M10098.2057

تىرازى: 1 — 3.400

باھاسى: (قاتتىق مۇقاۋىلىقى) 1.48 يۈەن

(ئاددىي مۇقاۋىلىقى) 0.48 يۈەن

يىراقتا پارقىراپ يۇلتۇز، ئەجەب ئايمۇ ۋە ياچولپان،
كېچەمۇ ياكى كۈندۈزمۇ ۋە ياكى ئىچ پۇشار چاغمۇ؟

تىلىم ھەم ئىلغىيالماس تاتلىق بىلەن ئاچچىق ئاراسىنى،
چۈچۈكمۇ بۇ ئىچىملىك ياكى شورمۇ ۋە ياكى قىرتاقمۇ؟

بولالماي ئاھۇ تارتىپ، ئەيلىدىم پەريادى ۋاۋەيلا،
ئېغىزدىن كۆككە چىققاي ئوت، بۇ ئىش دەردىمگە ئايغاقمۇ؟

ئۇزۇن تۈن قاپقاراڭغۇ، بارچە زىجان ئىستىراھەتتە،
بىلەلمەيمەن نە بولدۇم، ئاغرىدىممۇ ياكى مەن ساقمۇ؟

قىيپۇپ ماڭماقچى بولسام يۈرەلمەيمەن نە ھادىس بۇ،
بېسىپ تۇرغان يېرىم ياكى خەتەرلىك پەستۇ قىرغاقمۇ؟

قېنى، مۇڭداشقىلى يارەي مۇۋاپىقتى، بارمۇ بۇ دەمدە،
ۋە يا مىسكىن پېقىر ئۈيىنىڭ ئاسارەتتە ئۆزى تاقمۇ!؟...
....

1933 - يىل مارت، تۇرپان.

阿不都哈力克诗作选 （维吾尔文）

收集者：马合木提，斯马依等

责任编辑：阿·吾买尔

责任校对伊力亚斯·热依述

新疆人民出版社出版

（乌鲁木齐市解放路306号）

新疆新华书店发行 新疆新华印刷厂印刷

850×1168毫米 32开本 3.875印张 5插页

1986年1月第1版 1987年2月第1次印刷

印数：1——3.400

书号：M10098.2057 定价：（精）1.48元（平）0.48元